(Empedocles)
Mullach

1)

Q. D. B. V.

GERMANIAE PHILOLOGOS BEROLINUM CONGRESSOS

SOCIETATIS

GYMNASIORUM BEROLINENSIUM SODALES

SALVERE IUBENT

INTERPRETE

FRID. GUIL. AUGUSTO MULLACHIO,

PHIL. D. AA. LL. M. GYMNASII REGII GALLICI PROFESSORE.

INEST DISPUTATIO DE EMPEDOCLIS PROOEMIO.

BEROLINI.

TYPIS A. G. SCHADII.

MDCCCL.

ΤΗΙ ΤΩΝ ΓΕΡΜΑΝΩΝ ΦΙΛΟΛΟΓΩΝ ΕΝ ΒΕΡΟΛΙΝΩΙ ΠΑΝΗΓΥΡΕΙ

Η ΕΤΑΙΡΙΑ ΤΩΝ ΕΝ ΤΟΙΣ ΤΟΥ ΒΕΡΟΛΙΝΟΥ ΓΥΜΝΑΣΙΟΙΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΩΝ

ΤΗΝ ΩΙΔΗΝ ΤΗΝΔΕ ΚΑΘΙΕΡΩΣΕ

ΤΗΙ ΠΕΜΠΤΗΙ ΜΕΣΟΥΝΤΟΣ ΒΟΗΔΡΟΜΙΩΝΟΣ ΤΟΥ Μ. ΧΡ. ΑΩΝ ΕΤΟΥΣ.

Ὡς δῖα Τιθωνοῦ δάμαρ ἅρμασιν
αἰεί τ' ὀρούων ἀέλιος ταχὺς
πᾶσιν θεοῖς τοῖς ὑψιθώκοις
φῶς βροτέῳ τε γένει φέρουσιν·

οὕτως ἀνίκατος σοφίας ἔρως
σπεύδων μαθῆν πάνθ' ὅσσα πάλαι Πλάτων
ὑψηλογνώμων εἶπε σεμνῶς
ὅσσα τ' Ἀριστοτέλης νόησεν,

ἢ ὅσσ' Ὁμήρου μοῖσα μελίπνοος
Σαπφώ τε κλειτά, Πίνδαρος ἢ βαθὺς
θείοις ἐδήλωσαν φιλῳδοὶ
ᾄσμασι καὶ Σοφοκλῆς ἀμύμων,

ἢ ὅσσ' Ἀθαναίων πόλις Ἑλλάδος
ἔρεισμ' ἐπ' εἰράνας ἀπεδείξατο
ἔργ' ἢ καθ' ὑσμίναν κραταιὰν
ἤνυσεν ἐσσομένοις ἀγαστά,

ἢ ὅσσα Ῥώμας ἀΐδιον κράτος
θαυμαστὰ λεῖπεν, παντόπορον γένος
ἀνδρῶν ἐνεγκοῖσας ἀτειρῶν
ἢ φύσις Αὐσονίων ἐφεῦρεν,

ἢ ὅσσα Μοισᾶν τῶν Καπετωλίδων
λάμπει παλαιοῦ μνάματ' ἔτι χρόνω —
λαοῖσι τηλαυγὲς ποθεῦσιν
φῶς κατ' ἀπείρονα γᾶν παρέσχεν.

Τοίων ἐρασταὶ Τευτονίας σοφοί,
κύδευς παλαιοῦ κληρονόμοι πατρῶν,
ἐλθόντες ἁμὸν νῦν ἐς ἄστυ
χαίρετε Πιερίδων ὀπαδοί.

Ὡς γάρ ποκ' ἦν νικῆν ἐν Ὀλυμπίᾳ
καλὸν φερίστους Ἑλλάδος ἢ χεροῖν
ἀλκᾷ μαχατὰς ἢ κέλητι,
ἢ μεγέθει φύσιος νόῳ τε

δεινοὺς κατ' Ἰσθμὸν παντοδαπὰς περὶ
τέχνας κρατῆν καὶ μοισοδοτημάτων
ᾠδοὺς ἀγωνιστᾶν ἀμείνους
ἀθανάτῳ σοφίας ἀώτῳ,

πᾶσιν δὲ τέρψις θαύματος ἀξία
ψυχᾶς τε θέλγητρον θεόπεμπτον ἦν
ἐσθλῶν ἀέθλους εἰσορῶσιν
καὶ λιγυρὰν ἀΐουσι μολπάν·

τὼς καὶ παρ' ἄμμιν Πιερίδων λόχος
πάτρας ἐς ἄλλας ἄλλοτε δὴ πόλις
δαρὸν πεφοίτηκεν λόγοισιν
ἁδόμενος λογίων ἑταίρων.

Οὗτοι δ' ἰδόντες πατρίδα δυστυχῆ,
στάσις πολιτᾶν καὶ ταραχὰς νέον
ἤχθοντο καλλίστοις ἀρούρας
φθειρομένοις ἀγαθοῖς τε καρποῖς.

Ἀλλ' οὐκ ἔμελλεν Τευτονίας κλέος
αἰσχρῶς ὀλέσθαι, Προυσσιακῶν ἄναξ
σύμπασιν Εἰραναῖος ἄμμιν
Ἰφικράτης ἀπέδωκεν ὄλβον.

Ἔξεστι νῦν ὥσπερ πάρος εἰδόσιν
ἔργων παλαιῶν κῦδος ἐν ἄστεσι
Γερμανίας δηλῶν Ἀθανᾶν
μνάματα Θυμβριάδος τε Ῥώμας.

Ζώοι μὲν Εἰραναῖος ἀκήριος
δαρὸν πολιτᾶν Ἰφικράτης ἄναξ
χαίρων ὑπουργῶν νῦν κραταιῶν
καρτερόχειρ φιλόφρων τε βουλᾷ·

ἁμὲς δὲ παγαῖς ἀενάοις νόον
τρέφωμεν αἰεὶ μοισοπόλων τόπους
ναίοντες ἠδ' ἀνδρῶν παλαιῶν
γνώσιος ἀμβροσίας ἐρῶντες.

M.

De Empedoclis prooemio.

Quanta fuerit olim apud aequales Empedoclis fama et sapientiae gloria cum aliunde colligi oportet, tum e lustralium carminum initio, quod Diogenes Laertius[1]) servavit. Nam quum vitam ad Pythagoricae doctrinae normam dirigeret, multum vero eloquentia valeret, quam in eo prorsus mirificam ac singularem fuisse veteres prodiderunt, porro artis salutaris et rerum naturalium scientia omnes superaret, neque solum poeta egregius, verum etiam vates insignis iudicaretur, denique praeclare de republica meruisset, factum est, ut Agrigentini civem suum summis honoribus prosequerentur. Quae res eam vim habuit, ut ipse quasi deposita humanae naturae fragilitate immortalitatis divinitatisque particeps esse sibi videretur. Ac profecto ea fuit Empedoclis caeterorumque illius aetatis illustrium virorum disciplina, quae non intra privatos parietes delitesceret et ad paucorum hominum notitiam perveniret, sed modo in fori luce splendidissimis tanquam solis radiis collustrata, modo civilibus fluctibus agitata latissime diffunderetur et ad communem civium utilitatem expromeretur. Quare non est quod miremur Agrigentinos virum quovis virtutum genere cumulatissimum omnibus ornamentis affecisse. Illud mirandum, quod quum Plato et Aristoteles minus honorifice de Empedocle sensissent, tamen Agrigentini poetae carmina ita posterorum studia tenuerunt, ut ex omnibus illis qui apud Graecos philosophiam versuum maiestate ac venustate celebrare conati sunt, huius unius plurima fragmenta ad nostram memoriam manserint. Sed ne de Aristo-

1) Diog. Laert. VIII, 62.

Ὦ φίλοι οἳ μέγα ἄστυ κατὰ ξανθοῦ Ἀκράγαντος
ναίετ' ἀν' ἄκρα πόλεος ἀγαθῶν μελεδήμονες ἔργων,
ξείνων αἰδοίων λιμένες κακότητος ἄπειροι,
χαίρετ'· ἐγὼ δ' ὔμμιν θεὸς ἄμβροτος, οὐκέτι θνητός,
πωλεῦμαι μετὰ πᾶσι τετιμένος, ὥσπερ ἔοικε,
ταινίαις τε περίστεπτος στέφεσίν τε θαλείοις.
τοῖσιν ἅμ' εὖτ' ἂν ἵκωμαι ἐς ἄστεα τηλεθάοντα,
ἀνδράσιν ἠδὲ γυναιξὶ σεβίζομαι· οἱ δ' ἅμ' ἕπονται
μυρίοι, ἐξερέοντες ὅπῃ πρὸς κέρδος ἀταρπός,
οἱ μὲν μαντοσυνέων κεχρημένοι, οἱ δ' ἐπὶ νούσων
δηρὸν δὴ χαλεπῇσι πεπαρμένοι ἀμφ' ὀδύνῃσιν,
παντοίων ἐπύθοντο κλύειν εὐηκέα βάξιν.

telis interpretibus nunc loquar, qui eximie Empedoclem et coluerunt et cohonestarunt, nemo inter priores divinarum humanarumque rerum magistros magis Agrigentinum vatem admiratus atque in argumento quamvis dissimili secutus est, quam T. Lucretius Carus, cuius haec sunt verba e primo carminis libro [2]) petita:

Quorum Acragantinus cumprimis Empedocles est,
insula quem triquetris terrarum gessit in oris.
— — — — — — — —
Quae quom magna modis multis miranda videtur
gentibus humanis regio visundaque fertur,
rebus opima bonis, multa munita virum vi:
nil tamen hoc habuisse viro praeclarius in se,
nec sanctum magis et mirum carumque videtur.
Carmina quin etiam divini pectoris eius
vociferantur et exponunt praeclara reperta,
ut vix humana videatur stirpe creatus.

Ergo non magis laudabat in Empedocle poeta Romanus sanctitatem integritatemque, quam incredibilem carminum vim, et ipsa quae professus est decreta admirabatur. Atque illa quidem laus vitae, quemadmodum priscorum saeculorum ratio ferebat, e sapientiae praeceptis actae perpetuo manebit Empedocli, neque insignem carminum pulchritudinem ab elato animo et generoso pectore profectam ulla temporum iniuria delebit. Tantum enim fuit in hoc viro lumen ingenii, ut qua aetate philosophia iam pridem soluta oratione, quae haud paullo aptior est ad philosophandum et subtiliter disserendum, quorundam studiis illustrata erat, ipse Xenophanis et Parmenidis exemplo inflammatus Musarum ope ad sapientiae fastigium evehi studeret. At si de doctrina quaeritur, quantum Empedocles ab aliis philosophis mutuatus sit reputantes confiteri decet, temperandam esse admirationem quae quasi per manus tradita etiam nunc plerorumque animos occupavit. Nam quum veterum plurimi eum Pythagoreis adnumerarent, alii Parmenidis vel Xenophanis discipulum facerent, Plato cum Heraclito, Aristoteles cum Leucippo, Democrito vel Anaxagora coniungeret, variae antiquorum sententiae eo valuerunt, ut non minor inter recentiores de hoc viro dissensio esset. Quorum haud pauci Agrigentinum naturae verique interpretem tanta laude ornarunt, ut cupidius quam verius iudicasse videantur. Quam rem copiosissime tractaremus, si per huius loci angustias liceret. Itaque vitato omni verborum anfractu breviter nostrum de Empedoclis doctrina iudicium exponemus, ea mente, ut quid de carminum ejus prooemio statuendum sit perspicue appareat.

Triplex fere in Empedoclis philosophia reperitur dogmatum genus, quorum alia e Pythagoreorum scholis petita sunt, alia ab Eleaticis sumta, alia ex Heracliti praeceptis tanquam fonte manarunt. Etenim quo tempore Pythagorica ratio per magnam Graeciam vigebat, atque ii qui eam non tantum animo perceptam haberent, sed etiam vita et factis profiterentur, ubique in honore erant, videtur Empedocles disciplinae illius amore captus ita se ad Pythagoricos composuisse, ut quamvis non omnia eorum placita, quae fortasse iam adolescens cognoverat, probanda existimaret, eorum tamen castitatem et temperantiam per totam vitam retineret. Sed acrioribus stimulis eius animum scientiae desiderio incensum Eleatici et Ephesius philosophus concitabant. Hos igitur magnam partem in vero indagando secutus res prope dissociabiles entis immoti aeternitatem et caducam eorum naturam quae perpetuo motu fluminis instar labuntur miscuit et consociavit. In quo ita versatus est, ut quum Heraclitus copulata materia atque illa vi, quae

2) v. 717 seqq.

motum rebus affert, cuncta continenter fieri dixisset, Parmenides vero omni motu sublato nihil nisi ens, quod sensuum fallaciis non obnoxium mentis tantum acie percipitur revera esse decrevisset, ipse utriusque rationem seiuncta materia, quae enti responderet, et vi, a qua motum oriri voluit, colligaret. Atqui rerum multitudinem uni enti repugnare ratus non unam materiam, sed quattuor elementa, neque unum motus principium, sed duo amorem ac discordiam posuit. In qua partitione amor entis unitati, discordia Heracliteo dissidio comparatur. Ut autem Heraclito quae fierent simul compositione et separatione nasci placuit, Empedocli contra quae oriuntur sola compositione exsistere, quae occidunt una distractione interire videntur, siquidem illud amori, hoc discordiae tribuit: ita Heraclitum probabile est, quamvis de vicissitudine rerum compagis modo orientis modo occidentis disseruerit, nullum quietis perfectaeque consensionis intervallum singulis temporum spatiis interposuisse, Empedoclem vero apparet unitatem et multitudinem, quietem et motum ad diversos temporum ambitus revocasse, quoniam in sphaera quidem eorum quae sunt unitas et quies, in suo autem cuiusque aetatis rerum naturae corpore (κόσμῳ) elementorum distractio et sempiternus nascentium ac pereuntium motus inesset. Hinc patet, Empedocli si constare sibi vellet nihil potuisse cum Pythagoreorum familia esse commune. At ille pristinae disciplinae memor quae Pythagorei de divina natura ac de animorum migratione praeceperant vera esse arbitratus, quemadmodum olim ab his in vero investigando ad alia eaque certiora profluxerat, sic decreta haec tanquam extrinsecus petita neque in eundem cum reliquis praeceptionibus velut gyrum compellenda in prooemio carminis quod de rerum natura conscripserat explicavit. Praeter haec nihil reperias quod Empedocles Pythagoreis acceptum rettulisse videatur. Etenim numerorum doctrinae nullum in ejus fragmentis vestigium relictum est, nisi forte in verbis τετραμερίας ὅρος de quibus infra agemus. In iis vero de quibus quid censuerit Agrigentinus vates parum constat, commemoranda est necessitas. Apud Ciceronem[3]) quidem legimus Empedoclem statuisse omnia ita fato fieri, ut id fatum vim necessitatis afferret; sed vix putaverim tale quid usquam a poeta diserte dictum esse. Stobaeus[4]) aliique veterum τὴν οὐσίαν τῆς ἀνάγκης in Empedoclea philosophia esse perhibent αἰτίαν χρηστικὴν τῶν ἀρχῶν καὶ τῶν στοιχείων i. e. causam quae primis naturae viribus et elementis utatur sive ea gubernet. Sed hanc definitionem quam e verbis ἔστιν ἀνάγκης χρῆμα apud Plutarch. de Exsil. p. 607 conclusam esse contendit Panzerbieterus[5]) potius e versibus ab Aristotele Metaph. II, 4 ἀλλ' ὅτε δὴ μέγα νεῖκος κ. τ. λ. servatis ortam esse reor. Plutarchus[6]) necessitatem, quam alii fati nomine afficiunt, Empedocli ait amicitiam simul et dissidium esse. Ergo in coniuncta utriusque actione necessitatem inesse vult. Simplicius in Phys. III, f. 107 A extr. necessitatem una cum amicitia et discordia causas efficientes nominat; idem tamen in Phys. I f. 43 A. Empedoclem testatur amicitiae et discordiae vires contrarias coegisse εἰς μονάδα τὴν τῆς ἀνάγκης· καὶ αὕτη μέν, addit, ὡς ἕν, τὸ δὲ νεῖκος καὶ ἡ φιλία ὡς δύο. Verum omnes has finitiones ab interpretibus, non ab ipso Empedocle profectas esse iure affirmat Karstenius p. 362, quem tamen miramur quae nescimus suo Marte addidisse et exornasse. Nam p. 361: illa (necessitas) est, inquit, quae amicitiae et discordiae vices regit, quae mundi ordinem et mutationem, quae rerum mortalium vicissitudines certa lege mo-

3) Cic. de Fato cap. 17.

4) Stob. Ecl. I, 5 p. 160 ed. Heer. Plutarch. de plac. phil. I, 26. Galen. hist. phil. c. X. Alter Stobaei locus I, 3 p. 60 depravatus est.

5) Panzerbieter in Beiträgen zur Kritik und Erklärung des Empedocles (Meiningae 1844).

6) Plutarchus de anim. procreat. p. 1026 B vol. X, pag. 252 seq. ed. Reisk. ἀνάγκην, ἣν εἱμαρμένην οἱ πολλοὶ καλοῦσιν, Ἐμπεδοκλῆς δὲ φιλίαν ὁμοῦ καὶ νεῖκος. Philoponus in Aristot. Phys. II, 6 p. 10 idem dicit τὴν τύχην et τὸ αὐτόματον. τὴν γὰρ φιλίαν ὁ Ἐμπεδοκλῆς καὶ τὸ νεῖκος ταῦτα εἶναι εἶπε.

deratur" et pag. 362: „Empedocles, inquit, fatum quale sit, non definivisse videtur; intellexit vero nihil aliud nisi naturam, *φύσιν*, ut Plato appellat i. e. tam propriam cuiusque elementorum naturam quam mutuam inter ipsa necessitudinem, quibus et singulorum potestas et omnium inter se ordo totiusque mundi harmonia servetur. Hanc appellavit necessitatem [7]), secutus poetarum et philosophorum morem, qui illam dominam universi praedicabant eamque poetice informavit quasi vindicem foederis mutuo deorum (i. e. naturae virium) consensu constituti, quo mundi vices rerumque tam divinarum quam humanarum ordo servetur." Talia facillime ex aliorum et poetarum et physicorum comparatione confinguntur. At nostrum est videre quid quisque docuerit, non ea comminisci, quae aliena potius quam Empedoclea videantur, nedum falsa pro veris venditare. Id autem accidit Karstenio deos pro naturae viribus accipienti ac physicam Empedoclis rationem cum iis quae de rebus divinis tradidit, confundenti. Idem est, ne de aliis loquar, Panzerbieteri [8]) error, qui triginta annorum millia ab Empedocle geniorum exsilio variisque mortalium, quae subeunt, corporum mutationibus constituta ad mundi fabricam transtulit iisque rerum universitatis vices e certis temporum intervallis suspensas designari contendit. Verum nihil huiusmodi apud Empedoclem in prooemio invenias, quod idcirco nobis hic enarrare propositum est. Origo erroris per multorum scripta propagati repetenda e Simplicii quodam loco, ubi sagacissimus ille Aristotelis interpres duos versus ab Agrigentino vate in principio operis de rerum natura positos in alienam sententiam detorsit. Quod ne cui dubium videatur, ipsa Simplicii verba afferam. Ait igitur ad phys. p.272. b. *τοῦτο δὲ ἔοικεν Ἐμπεδοκλῆς ἂν εἰπεῖν, ὅτε λέγει, ὅτι τὸ κρατεῖν καὶ κινεῖν ἐν μέρει τὴν φιλίαν καὶ τὸ νεῖκος ἐξ ἀνάγκης ὑπάρχει τοῖς πράγμασιν· εἰ δὲ καὶ τοῦτο, καὶ τὸ ἠρεμεῖν ἐν τῷ μεταξὺ χρόνῳ· τῶν γὰρ ἐναντίων κινήσεων ἠρεμία μεταξύ ἐστιν. Εὔδημος δὲ τὴν ἀκινησίαν ἐν τῇ τῆς φιλίας ἐπικρατείᾳ κατὰ τὸν σφαῖρον ἐκδέχεται, ἐπειδὰν ἅπαντα συγκριθῇ,*

ἔνθ' οὔτ' ἠελίοιο διείδεται ὠκέα γυῖα,

---

7) Themist. Phys. ausc. II, f. 27 B *πάντες σχεδὸν οἱ περὶ φύσεως διαλεχθέντες εἰς τὴν ἀνάγκην ἀνάγουσι τὰς αἰτίας, οὐδὲν ἄλλο τὴν ἀνάγκην ἢ τὴν ὕλην εἶναι νομίζοντες.* Cf. Philopon. Phys. III, f. 2. seq.

8) Panzerbieter Beiträge pag. I: *Empedocles nahm bekanntlich vier Elemente an, aus welchen er die Welt sich bilden liess, nämlich Feuer, Wasser, Luft und Erde; diese sind ihm mit allen ihren specifischen Eigenschaften gegeben. In diesen Elementen walten zwei bewegende Kräfte, die Freundschaft und der Streit, von welchen jene ihrer Natur nach die Elemente und ihre Theile stets unter einander zu vereinigen, dieser ebenso dieselben von einander zu trennen strebt. Diese beiden Kräfte sind in der gewordenen Welt neben einander thätig, and da sie, als entgegengesetzte, einander gegenseitig beschränken and hemmen, so kommt in diesem Zustande nur eine theilweise Verbindung und Trennung der Elemente zu Stande; in gewissen Perioden aber gelangen sie abwechselnd, jetzt die Freundschaft und dann der Streit zu absoluter Herrschaft und es findet dann natürlich auch, je nach dem Herrschenden, jetzt eine absolute Vereinigung, dann wieder eine absolute Trennung statt. Die Perioden scheint Empedocles auf 30,000 Jahre bestimmt zu haben, hierin, wie überhaupt in Zahlenverhältnissen, pythagorisirend. Wir haben zwar darüber, dass diese Perioden 30,000 Jahre dauerten, keine directe Nachricht, und Empedocles hatte es vielleicht in dem physischen Theile seines Gedichtes gar nicht ausdrücklich ausgesprochen; aber es lässt sich aus folgenden Versen schliessen, welche wahrscheinlich in die Einleitung gehörten: ἔστιν ἀνάγκης χρῆμα κ. τ. λ. Offenbar nämlich liegt der Verstossung der Dämonen eine physische Ansicht zu Grunde: der Verstossene hofft auf den Streit und die durch dessen Herrschaft herbeigeführte neue Weltperiode."* Idem de verbis *ἔστιν ἀνάγκης χρῆμα κ. τ. λ.* pag 25 haec adnotat: *„Alle alten Physiker nahmen für ihre Grundannahmen die Nothwendigkeit oder das Schicksal in Anspruch. Dass dieses auch Empedocles für den Wechsel von Verbindung und Trennung mit unseren Versen that, geht theils aus der ausdrücklichen Angabe des Simplicius hervor, theils aus nr. 4 v. 3, wo ὅρκος ohne eine vorgängige Erklärung dieser Art unverständlich wäre, theils aus der Angabe des Plutarch. Plac. I, 26 Stob. p. 160 Heer. Ἐμπεδοκλῆς οὐσίαν ἀνάγκης αἰτίαν χρηστικὴν τῶν ἀρχῶν καὶ τῶν στοιχείων, welche Angabe aus keiner andern, als aus unserer Stelle geflossen ist.*

ἀλλ᾽, ὥς φησιν (ὁ Ἐμπεδοκλῆς)

οὕτως ἁρμονίης πυκινῷ κρύφῳ ἐστήρικται
σφαῖρος κυκλοτερὴς μονίῃ περιηγέϊ γαίων.

ἀρξαμένου δὲ πάλιν τοῦ νείκους ἐπικρατεῖν, τότε πάλιν κίνησις ἐν τῷ σφαίρῳ γίνεται· πάντα γὰρ ἑξείης πελεμίζετο γυῖα θεοῖο. (Hactenus Eudemus) τί δὲ διαφέρει τοῦ „ὅτι πέφυκεν οὕτως" τὸ „ἐξ ἀνάγκης" λέγειν, αἰτίαν μὴ προςτιθέντα; ταῦτα δὲ Ἐμπεδοκλῆς ἔοικε λέγειν ἐν τῷ· ἐν δὲ μέρει κρατέουσι περιπλομένοιο χρόνοιο, καὶ ὅτ᾽ ἀνάγκην τῶν γινομένων αἰτιᾶται·

ἔστιν ἀνάγκης χρῆμα, θεῶν ψήφισμα παλαιόν,
ἀίδιον, πλατέεσσι κατεσφρηγισμένον ὅρκοις.

διὰ γὰρ τὴν ἀνάγκην καὶ τοὺς ὅρκους τούτους ἑκάτερον παρὰ μέρος ἐπικρατεῖν φησι. λέγει δὲ καὶ ταῦτα Ἐμπεδοκλῆς ἐπὶ τῆς τοῦ νείκους ἐπικρατείας·

αὐτὰρ ἐπεὶ μέγα νεῖκος ἐνὶ μελέεσσιν ἐθρέφθη,
ἐς τιμάς τ᾽ ἀνόρουσε τελειομένοιο χρόνοιο,
ὅς σφιν ἀμοιβαῖος πλατέος παρελήλαται ὅρκου,

ταῦτα οὖν, φησι (ὁ Ἀριστοτέλης), χωρὶς αἰτίας λεγόμενα οὐδὲν ἄλλο λέγειν ἐστίν, ἢ „πέφυκεν οὕτω." Postremi tres quos citat versus ab Aristotele quoque laudantur Metaph. II, 4 nisi quod ille ἀλλ᾽ ὅτε δὴ μέγα νεῖκος habet. Quorum versuum sensum hunc esse patet: „sed ubi magna discordia divinis in membris increvit potentiamque affectavit exacto tempore, quod ipsis per vices certo foedere transit." 9) Vera sunt quae Aristoteles adiicit: καὶ ἅμα δὲ αὐτῆς τῆς μεταβολῆς αἴτιον οὐθὲν λέγει, ἀλλ᾽ ἢ ὅτι οὕτως πέφυκεν· ἀλλ᾽ ὅτε δὴ μέγα νεῖκος κ. τ. λ. ὡς ἀναγκαῖον μὲν ὂν μεταβάλλειν, αἰτίαν δὲ τῆς ἀνάγκης οὐδεμίαν δηλοῖ. Spectat igitur πλατέος ὅρκου certo iureiurando i. e. certo foedere, certa lege ad necessitatem. Sed quamvis vel maxime Empedocles variis mutationibus, quae in hoc aspectabili mundo fiunt, necessitatem praefecerit, simulque in rebus divinis eiusdem deae potentiam celebrarit, inde non sequitur physicam poetae doctrinam ita ad reliqua eius dogmata transferri oportere, ut quae de geniis ac de divina natura versibus persecutus est per inversionem quam ἀλληγορίαν Graeci vocant, dicta existimemus. Siquidem ea est Empedoclis in poëticis coloribus diligentia, ut divina et humana, ut mutabilia et perennia, ut denique rerum naturae vicissitudines et deorum aeternitatem probe distinguat. Jam vero quid intersit inter illos versus, quos ultimo loco attulit Simplicius, atque eos qui proxime praecedunt videamus.

Plutarchus 10) auctor est, Empedoclem initio operis sic posuisse:

---

9) Nihil in his verbis difficile praeter genitivum πλατέος ὅρκου, quem Bessarion e verbo παρελήλαται pendere ratus locum perperam interpretatur: „cum enim magna contentio in membris nutrita fuit ac ad honores ascendit tempore perfecto, quod eis cum alternum sit, amplum praecessit iusiurandum." Contra Panzerbieterus p. 28 πλατέος ὅρκου ex ἀμοιβαῖος aptum esse opinatur ideoque haud minus falso vertit: „aber sobald ihm der mächtige Streit in die Glieder gewachsen, und zu Macht und Ehren gelangt, da die Zeit sich erfüllet, die in gewaltigem Eid abwechselnd ihnen gesetzt ist." At genitivus ille poetarum more dativi loco usurpatur. Cf. Matthiae Gramm. Graec. §. 375 adn. 2 Karstenius autem in voce παρελήλαται fallitur, ultima vertens: „quod mutatis vicibus certo foedere exigunt." Improbanda etiam Sturzii et Zelleri ratio παρ᾽ ἐλήλαται ὅρκου scribentium quam tuetur Bonitz. ad Arist. Met. II, 4 p. 162.

10) Plutarchus de exill p 607 (vol. VIII, p. 396 ed. Reisk.) laudat vss. 1—7 omissis vss. 2, 6 et 8. Ait vero: ὁ δ᾽ Ἐμπεδοκλῆς ἐν ἀρχῇ τῆς φιλοσοφίας προαναφωνήσας· ἔστιν κ. τ. λ. Vss. 1 et 2. affert Simplicius Phys. VIII, f. 272 B; Porphyrius ap. Stob. Ecl. II, 8 p. 384 ed Heer. inde a verbis θεῶν ψηφ. Vss. 5 et 6 iuncti exstant apud Origenem c. Cels. VIII, 53 p. 780 E. ed. Delarue. Vss. 7 et 8 iungunt Hierocles ad aur. carm. p. 186 ed. Needh. (p. 254 ed. Curt., p. 249 ed. Warren.) Plotinus Ennead. IV, VIII, 1 p. 468 C. Philoponus in Phys

ἔστιν Ἀνάγκης χρῆμα, θεῶν ψήφισμα παλαιόν,
ἀΐδιον, πλατέεσσι κατεσφρηγισμένον ὅρκοις,
εὖτέ τις ἀμπλακίῃσι φόνῳ φίλα γυῖα μιήνῃ,
(δαίμων οἵτε βίοιο λελόγχασι μακραίωνος)
τρίς μιν μυρίας ὥρας ἀπὸ μακάρων ἀλάλησθαι,
γεινόμενον παντοῖα διὰ χρόνου εἴδεα θνητῶν·
ὡς καὶ ἐγὼ νῦν εἰμι φυγὰς θεόθεν καὶ ἀλήτης
νείκεϊ μαινομένῳ πίσυνος.

Inest autem in his versibus, si eorum quae poeticae orationis luminibus distincta sunt, summam paucis complecti velimus haec fere sententia. Necessitate atque adeo antiquis deorum decretis, quae magno iureiurando confirmata sint, accidere ait philosophus, ut si quis genius per scelus caede se polluerit, is triginta annorum millia procul a beatorum sede oberret ac deinceps saepius nascendo omnis generis mortalium corporum formas induat. Eadem ratione se ipsum narrat e deorum domicilio expulsum ac discordiae furenti (quae in hoc mundo dominatur) iam obnoxium vagari. Hinc liquido constat, quanto in errore versentur qui in explananda Empedoclis philosophia deorum immortalium res omninoque coelestia cum hoc universitatis corpore in quo, salva elementorum aeternitate, omnia sunt mortalia et caduca, commiscere et confundere non dubitarunt. Nimirum illa non solum sua natura, sed etiam locorum intervallis distare inter se philosophus credidit.[11])

---

lib. I, p. 10 A; id. de Gener. et Corr. II, f. 59 A; de Anim. lib. I, p. 1. C. Dictum φυγὰς θεόθεν κ. ἀ. est apud Porphyr. Sentent. 41 p. 276 ed. Cantabr. Proclum in Parm. T. IV, p. 141 ed. Cous. Hermiam in Plat. Phaedr. p. 148 ed. Ast.

11) Vs. 1 ἔστιν ἀνάγκης iam Reiskius apud Plutarchum scripsit pro vulg. ἐστί τι ἀν. vel ἔστι τι ἀνάγκης. Simplicius non ψήφισμα, sed σφράγισμα habet, quod librariorum negligentiae ascribendum. — Vs. 3. Pro ἀμπλακίῃσι φόνῳ φίλα γυῖα μιήνῃ Panzerbieterus p. 2 legendum coniecit ἀμπλακίῃσι φρενῶν. Coniectura haec vel propterea repudianda, quod φόνῳ tuetur Plutarchus de esu carn. orat. I, extr. Vol. X, pag 144 ed. Reisk. ἀλληγορεῖ γὰρ ἐνταῦθα (ὁ Ἐμπεδοκλῆς) τὰς ψυχάς, ὅτι φόνων καὶ βρώσεως σαρκῶν καὶ ἀλληλοφαγίας δίκην τίνουσαι σώμασι θνητοῖς ἐνδέδενται. Qui scriptor eadem universe intelligit violentam quandam et improbam cupidinem. Namque interiectis aliquot verbis, quae ad Titanes referuntur, sic pergit: τὸ γὰρ ἐν ἡμῖν ἄλογον καὶ ἄτακτον καὶ βίαιον, οὐ θεῖον, ἀλλὰ δαιμονικόν, οἱ παλαιοὶ Τιτᾶνας ὠνόμασαν, καὶ τοῦτό ἐστι τὸ κολαζόμενον καὶ δίκην διδόν. — Vs. 4. Apud Plutarchum vulgo scribitur δαίμονες οἵτε μακραίωνες λελόγχασι βίοιο. Pluralis οἵτε post τις in eiusmodi structura nihil habet insolens, modo pro δαίμονες, quod parum recte defendit Karstenius, cum Sturzio et Bergkio in Comment. de Emp. prooem. p. 33 ponatur δαίμων. Reliquam versus partem cum Karstenio ita constitui, ut transpositis duobus vocabulis et μακραίωνες in μακραίωνος mutato exararem οἵτε βίοιο λελόγχασι μακραίωνος. Nam nulla auctoritate nititur quod Scaliger in codice Lugdunobatavo suspicatus est λελόχασι, neque magis graecum illud λελάχασι est quod ab Hoeschelio ad Origenem propositum Sturzius recepit. Recte enim animadvertit Karstenius λέλογχα (ex εἴληχα factum) necessario penultimam habere longam diversumque esse ab epicis formis λελαχεῖν, λελάχητε, λελάχωσι, α brevi. In λελόγχασι vero eadem penultimae correptio cernitur, quae et alibi apud Empedoclem est (v. 301 ed. Karst.)

ὧδε μὲν οὖν πνοιῆς τε λελόγχασι πάντα καὶ ὀσμῶν.

Quod Bergkius postea coniecit οἵτε βίοιο λελόγχασι δηθαίωνος, quia Empedocles α in μακρός corripere soleat, non reiicerem, si δηθαίων usitatior vox esset. Quippe solus Hesychius: δηθαίωνας, μακραίωνας, μακροβίους. Praeter μακραίων autem eadem notione apud Empedoclem invenitur δολιχαίων, ut vs. 135

καί τε θεοὶ δολιχαίωνες τιμῇσι φέριστοι.

Utcunque se habet res, in versu quem exhibuimus

δαίμων οἵτε βίοιο λελόγχασι μακραίωνος

nihil est quod magnopere offendat. Caeteroqui Plutarcho teste de Orac. def. p. 420 (vol. XII, pag. 655 ed. Reisk.) Empedocleam sententiam Epicurei exagitarunt, dicentes ὡς οὐ δυνατόν ἐστι (δαίμονας) φαύλους καὶ ἁμαρτητικούς

Iam quaeritur, quid Empedocles de diis ac de geniis sive daemonibus eorumque cum hominibus necessitudine censuerit, quomodo illae *τρισμύριαι ὧραι* intelligendae sint, denique num in definienda deorum natura sibi congruerit philosophus.

Empedocles duplex videtur deorum genus distinxisse, alterum aeternum, perfectum, sanctissimum, summa denique conspicuum beatitudine, alterum fragile et caducum, ut e terrena materie concretum, ac partim diuturna quidem, sed non sempiterna vita praeditum, partim vero propter materiae perennitatem perpetuum, a vitiis etiam hominum instar non immune. Prius illud deorum genus luculenter iis versibus [12]) describit, quibus ait deum non esse, ut vulgus opinetur, mortali corpore instructum, neque oculis manibusve posse attingi, sed mentem esse sanctam et infinitam, universum celeri cogitatione permeantem. In hanc mentis sanctitatem quin cadat beatitudo dubium esse nequit, idque aperte testatur philosophus in carminis prooemio *τῶν μακάρων* mentione facta qui sunt dii beatum aevum procul a mortalibus agentes. Alibi poeta ita deos hominibus opponit, ut illos beatos et aeternos, hos aerumnis, vicissitudinibus et

ὄντας μακαρίους καὶ μακραίωνας εἶναι. — Vs. 5—6. Origenes l. c. *ἐπειδὴ δὲ σώματι*, inquit, *συνδεθέντες ἄνθρωποι γεγόνασιν, εἴτε οἰκονομίας τῶν ὅλων ἕνεκεν, εἴτε ποινὰς ἁμαρτίας ἀποτίνοντες, εἴθ᾽ ὑπὸ παθημάτων τινῶν τῆς ψυχῆς βαρυνθείσης, μέχρις ἂν ἐν ταῖς ῥηταῖς περιόδοις ἐκκαθαρθῇ· δεῖ γὰρ κατὰ τὸν Ἐμπεδοκλέα*

τρίς μιν μυρίας ὥρας ἀπὸ μακάρων ἀλαλῆσθαι (leg. *ἀλάλησθαι*),
γινομένην παντοίαν διὰ χρόνου ἰδέαν θνητῶν.

Wyttenbachius ad Plutarchum de Ser. N. vind. p. 113 et Astius in Plat. Phaedr. p. 309 verba haec citantes perperam *ἀλαλᾶσθαι* et *γινομένην* scribunt. Posteriorem versum ita restituere tentavit Sturzius (v. 163), ut *εἴδεα τῶν θνητῶν παντοῖα διὰ χρόνου ὄντα* ab Empedocle exaratum esse vellet. Non multo melior est Karstenii ratio, qui *γεινόμενον παντοῖα διὰ χρόνου εἴδεα θνητῶν* reposuit, hoc sensu: *χρή με γεινόμενον ἀλάλησθαι διὰ παντοῖα εἴδεα θνητῶν*. At eo modo turbatur structura, quippe quum accidat, ut infinitivus *ἀλάλησθαι* e primo versu *ἔστιν ἀνάγκης χρῆμα, θεῶν ψήφισμα παλαιόν* aptus ad sequentia etiam pertineat. Potior est altera Karstenii suspicio *διὰ χρέος* legi posse affirmantis. Tum igitur sensus erit: *ψήφισμα ἔστιν ἀλάλησθαί με γεινόμενον παντοῖα εἴδεα θν. διὰ χρέος;* necessitate varias induentem mortalium formas. Neque tamen sic locus persanatus videtur. Bergkius coniecit: *τρίς μιν μυρίας ὥρας ἀπὸ μακάρων ἀλάλησθαι, γινόμενον παντοῖα διὰ χρόνου εἴδεα θνητῶν.* In qua coniectura nihil displicet praeter *γινόμενον*, quod epici sermonis consuetudo aut in *γιγνόμενον*, quemadmodum Panzerbietero placuit, aut in *γεινόμενον* converti postulat. — Vs. 7. Apud Plutarchum legitur *τῆς καὶ ἐγὼ νῦν εἰμι φυγὰς θεόθεν καὶ ἀλήτης*, quae verba interpretibus negotia facessivisse non mirandum. Etenim incertum est quo referatur *τῆς*, quod Karstenius intellecto *ὁδοῦ* vel *πλάνης* explicari vult, quum fieri possit, ut ante hunc versum unus alterve exciderit. Alii melius esse rati quae supersunt corrigere quam quae perierunt spectare pro *τῆς* rescripserunt vel *τῇ* vel *τῶν* subaudito *μακάρων*. Windetus in Crenii fascic. IV, Opusc. hist. ac phil. p. 85 legi iusserat *ὧν καὶ ἐγὼ νῦν εἰμι*, quod non improbabatur Sturzio. Philoponus l. c. praebet *ὡς καὶ ἐγὼ δεῦρ᾽ εἰμι* quod ipsum *εἰμι* Plotinus videtur repperisse l. l. dicens: *Ἐμπεδοκλῆς, εἰπών, ἁμαρτανούσαις νόμον εἶναι ταῖς ψυχαῖς πεσεῖν ἐνταῦθα, καὶ αὐτὸς φυγὰς θεόθεν γενόμενος ἥκειν, πίσυνος μαινομένῳ νείκει.* Verum facile permutantur *εἶμι* et *εἰμί*, neque Philopono et Plotino magis fidendum quam Plutarcho. Asclepius Schol. in Aristot. Metaph. p. 629. a. ed. Brand. eadem verba sic citat:

ὡς καὶ ἐγὼ δεῦρ᾽ εἰμὶ φυγὰς θεόθεν καὶ ἀλήτης
νείκεϊ μαινομένῳ πίσυνος.

Bergkius suspicatus est poetam scripsisse *τῶν καὶ ἐγὼ νῦν εἶμι*; mihi videtur legendum *ὡς καὶ ἐγὼ νῦν εἶμι*. Verbis Empedocleis Plutarchus subiungit: *τὴν γένεσιν ἀποδημίαν ὑποκορίζεται, τῷ πρᾳοτάτῳ τῶν ὀνομάτων· τὸ δ᾽ ἀληθέστατον, φεύγει (ἡ ψυχὴ) καὶ πλανᾶται θείοις ἐλαυνομένη δόγμασι καὶ νόμοις.*

12) Ap. Clement. Alex. Strom. V, p. 587 B. et Theodoret. Therap. I, p. 476 D. (vs. 356—358 ed. Karst.):

οὐκ ἔστιν πελάσασθ᾽ οὐδ᾽ ὀφθαλμοῖσιν ἐφικτὸν
ἡμετέροις ἢ χερσὶ λαβεῖν, ᾗπέρ τε μεγίστη
πειθοῦς ἀνθρώποισιν ἁμαξιτὸς εἰς φρένα πίπτει.

2

fatis obnoxios appellet.[13]) Hic autem locus vel ideo memorabilis est, quod Aristotelem[14]) erroris coarguit qui Empedoclis sphaeram simpliciter modo unius modo dei nomine afficit, quasi ille praeter hunc globum nullum noverit numen divinum. Quod autem e vatis Agrigentini placitis efficitur aggreditur, deum istum felicissimum minus esse sapientem[15]) caeteris rebus, quia non omnia elementa cognita habeat, quum remota sit discordia, similia autem similibus tantum cognoscantur, id aperte falsum est, si de priore deorum genere intelligitur. Qui enim rerum universitatem mente complectitur, eum non modo beatitudine, sed etiam sapientia ita excellere oportet, ut reliqua omnia tanquam infra se posita sua ipse divinitate obruat. At globus iste quem etiam ipse Empedocles alicubi[16]) deum vocat, posteriori deorum generi adnumerandus est. In horum vero numero ponenda praeter illum quattuor elementa divinis nominibus a philosopho ornata: Iupiter, Iuno, Hades, Nestis, item Amicitia et Discordia.[17]) Nam quum e Xenophanis sententia Homerus et Hesiodus diis attribuissent quaecunque inter homines dedecus et probrum putantur[18]), Empedocles antiquorum deorum nominibus ad designandum inferius hoc deorum genus uti non gravatus est. Denique ad hos una cum hominibus bestiis plantis pertinent reliqui dii ex elementorum coagmentatione conflati:

---

13) Apud Clement. l. l. V, p. 607 B. et Eusebium Praep. Ev. XIII, 13 p. 684 sq. (vs. 387—388):

ἀθανάτοις ἄλλοισιν ὁμέστιοι ἔν τε τραπέζαις
εὖνιες ἀνδρείων ἀχέων, ἀπόκληροι, ἀτειρεῖς.

14) Aristot. Metaph. II, 4: *καὶ γὰρ ὅνπερ οἰηθείη λέγειν ἄν τις μάλιστα ὁμολογουμένως αὐτῷ, Ἐμπεδοκλῆς, καὶ οὗτος ταὐτὸν πέπονθεν· τίθησι μὲν γὰρ ἀρχήν τινα αἰτίαν τῆς φθορᾶς τὸ νεῖκος, δόξειε δ' ἂν οὐθὲν ἧττον καὶ τοῦτο γεννᾶν ἔξω τοῦ ἑνός· ἅπαντα γὰρ ἐκ τούτου τἆλλά ἐστι πλὴν ὁ θεός. λέγει γοῦν*

„ἐξ ὧν πάνθ' ὅσα τ' ἦν ὅσα τ' ἔσθ' ὅσα τ' ἔσται ὀπίσσω“ κ. τ. λ.

Verba *ἔξω τοῦ ἑνός* recte interpretatur Bonitzius: „praeter sphaerum sive indiscretam illam quatuor elementorum mistionem, quam etiam deum appellat.“ Cf. de gen. et corr. II, 6.

15) Aristot. Metaph. l. c. pag. 1000. B. ed. Bekk.: *διὸ καὶ συμβαίνει αὐτῷ τὸν εὐδαιμονέστατον θεὸν ἧττον φρόνιμον εἶναι τῶν ἄλλων· οὐ γὰρ γνωρίζει τὰ στοιχεῖα πάντα· τὸ γὰρ νεῖκος οὐκ ἔχει, ἡ δὲ γνῶσις τοῦ ὁμοίου τῷ ὁμοίῳ·*

γαίῃ μὲν γάρ, φησί, γαῖαν ὀπώπαμεν κ. τ. λ.

16) Ap. Simplic. in Phys. VIII, f. 272. B.:

πάντα γὰρ ἑξείης πελεμίζετο γυῖα θεοῖο.

Sed veri dii, ut e versibus supra (adn. 12.) allatis patet, non habent membra.

17) Ap. Stobaeum Ecl. I, c. 11, 11 p. 287; Sextum Emp. c. Gramm. IX, 362 et X, 315; Plutarch. de plac. phil. I, 3; Euseb. Praep Evang. XIV, p. 749; Prob. in Virg. Ecl. VI, 31 et omisso primo versu apud Athenag. Legat. p. Chr. p. 22 Colon. Laertium VIII, 76; Porphyrium (quem vulgo vocant Heraclidem) Alleg. Hom. p. 443 Gale. Adde Suidam v. *Νῆστις* et Viol. ms. Bibl. Laur. cod. XXVI plutei IV, ubi postremus affertur versus. (vs. 55—57.)

Τέσσαρα τῶν πάντων ῥιζώματα πρῶτον ἄκουε·
Ζεὺς ἀργὴς Ἥρη τε φερέσβιος ἠδ' Ἀϊδωνεύς,
Νῆστις δακρυόεσσά τ', ἐπικρούνωμα βρότειον. Ita Karstenius, sed tertium versiculum, qui varie scribitur (Cf. Karsten p. 180), sic corrigendum suspicamur: *Νῆστις θ' ἣ δακρύων τέγγει κρούνωμα βρότειον* et Nestis quae mortalibus lacrimarum fontem humectat. Cicero de nat. deor. I, 12 „*Empedocles in deorum opinione turpissime labitur: quatuor enim naturas ex quibus omnia constare vult, divinas esse censet, quas et nasci et exstingui perspicuum est et sensu omni carere.*“ Adde locos a Karstenio pag. 347 citatos.

18) Xenophanes pag. 92 ed. nostr.:

πάντα θεοῖς ἀνέθηκεν Ὅμηρός θ' Ἡσίοδός τε
ὅσσα παρ' ἀνθρώποισιν ὀνείδεα καὶ ψόγος ἐστί,
καὶ πλεῖστ' ἐφθέγξαντο θεῶν ἀθεμίστια ἔργα,
κλέπτειν, μοιχεύειν τε καὶ ἀλλήλους ἀπατεύειν.

ἐκ τῶν πάνθ' ὅσα τ' ἦν ὅσα τ' ἔσθ' ὅσα τ' ἔσται ὀπίσσω,
δένδρεά τ' ἐβλάστησε καὶ ἀνέρες ἠδὲ γυναῖκες,
θῆρές τ' οἰωνοί τε καὶ ὑδατοθρέμμονες ἰχθῦς,
καί τε θεοὶ δολιχαίωνες τιμῇσι φέριστοι.[19])

Tales sine dubio fuerunt dii quos vulgus putabat et genii illi quos ipse commentus est. Qui rerum humanarum curam gerentes inter beatos quidem versantur, sed peccatis non abstinent. Omnino duo daemonum genera primus finxit Empedocles, quorum alteri boni sunt alteri mali.[20]) His omnibus olim commercium cum diis immortalibus et eiusdem beatitudinis communio fuit. Sed ubi genius aliquis sempiternae felicitatis impatiens caede vel peccatis se polluit id est, postquam ea concupivit quae hominum pravitati non deorum sanctitati conveniunt carnibus vesci et cognatorum caede animi labem contrahere, e beatorum sede ejectus ad luendam poenam per totum mundum vagatur, quum omnibus elementis invisus et abominatus a coelo in terram, a terra in mare, a mari in aerem exspuatur[21]), donec saepius mutata figura scelere purgatus ad pristinam beatitudinem redeat. Verum in hac mutationum varietate non desinunt alii genii esse meliores, alii deteriores. Nam inter divinas illas naturas, quae in terra habitant, locum illaetabilem et ipsarum praestantiae parum aptum colentes, commemorat poeta Letum, Curam, Soporem, Majestatem, Squalorem, Candorem, Fallaciam, alias[22]), quae recens natos excipiunt, hominum rebus intersunt eorumque fata regunt ac partim ad bona, partim ad mala eos impellunt.[23]) Quodsi ab

---

19) Ap. Aristot Metaph. l. c. et alibi.

20) Plutarchus de orac. def. p. 418 (vol. VII, p. 649 ed. Reisk.): *ἀλλὰ φαύλους μὲν δαίμονας οὐκ Ἐμπεδοκλῆς μόνον .... ἀπέλιπεν, ἀλλὰ καὶ Πλάτων κ. τ. λ.* Id. de Isid. et Osir. p. 360 (vol. VII, p. 423 ed. R.) *γίνονται γὰρ ὡς ἐν ἀνθρώποις, καὶ δαίμοσιν, ἀρετῆς διαφοραὶ καὶ κακίας κ. τ. λ.* Cf. Tiedemanni disputationem de artium magicarum orig. et propag. (Götting. 1787) p. 40.

21) Plutarchus de Isid. et Osir. p. 361 (vol. VII, p. 425): *Ἐμπεδοκλῆς δὲ καὶ δίκας φησὶ διδόναι τοὺς δαίμονας ὧν ἐξαμάρτωσι καὶ πλημμελήσωσιν·*

αἰθέριον μὲν γάρ σφε μένος πόντονδε διώκει,
πόντος δ' ἐς χθονὸς οὖδας ἀπέπτυσε, γαῖα δ' ἐς αὐγὰς
ἠελίου ἀκάμαντος, ὁ δ' αἰθέρος ἔμβαλε δίναις·
ἄλλος δ' ἐξ ἄλλου δέχεται, στυγέουσι δὲ πάντες,

ἄχρις οὗ κολασθέντες οὕτω καὶ καθαρθέντες, αὖθις τὴν κατὰ φύσιν χώραν καὶ τάξιν ἀπολάβωσι. Cf. de vit. aere al. p. 830 (Vol. IX, p. 302 ed. Reisk.) et Euseb. Praep. Evang. V, 5 p. 187 D.

22) Vs. 20 seqq. ap. Karsten:

ἀτερπέα χῶρον,
ἔνθα Φόνος τε Κότος τε καὶ ἄλλων ἔθνεα Κηρῶν,
(αὐχμηραί τε νόσοι καὶ σήψιες ἔργα τε ῥευστά)
— — — — — — —
Ἄτης ἀν λειμῶνα τε καὶ σκότος ἠλάσκουσιν.
Ἔνθ' ἦσαν Χθονίη τε καὶ Ἡλιόπη ταναῶπις,
Δῆρίς θ' αἱματόεσσα καὶ Ἁρμονίη θεμερῶπις,
Καλλιστώ τ' Αἰσχρή τε Θόωσά τε Δηναίη τε,
Νημέρτης τ' ἐρόεσσα μελάγκαρπός τ' Ἀσάφεια. (Leg. *Νημερτής* et cum Geelio *μελάγκουρος ἠδ'.*)
Φυσώ τε Φθιμένη τε, καὶ Εὐναίη καὶ Ἔγερσις,
Κινώ τ' Ἀστεμφή τε, πολυστέφανός τε Μεγιστώ (Leg. *Ἀστεμφής*)
καὶ Φορύη Σωπή τε καὶ Ὀμφαίη. (Leg. *καὶ Φορύη καὶ δῖα Σωπή τ' Ὀμφαίη τε.*)

23) Pseudorig. Philosoph. III: *ὡς ἀναστρέφονται δαιμονῶντες τὰ κατὰ γῆν ὄντες πλεῖστοι.* Similiter Timaeus Locrus extr. *ἅπαντα δὲ ταῦτα ἐν δευτέρᾳ περιόδῳ ἁ Νέμεσις συνδιέκρινε σὺν δαίμοσι παλαμναίοις χθονίοις τε, τοῖς ἐπόπταις τῶν ἀνθρωπίνων, οἷς ὁ πάντων ἁγεμὼν θεὸς ἐπέτρεψε διοίκησιν κόσμω κ. τ. λ.* Plutarchus de anim.

his discesseris qui vitae humanae praesides sunt ac fortasse multa et varia passi ad eam evecti sunt dignitatem, qua ornati reditum ad deos parare possint: ii qui primum e coelo expulsi in terram deveniunt animi, corpore vestiuntur[24]) et per longissimum temporis spatium in varias corporum formas coguntur transire. Sunt igitur non solum homines, verum etiam bestiae, arbores, plantae[25]) daemonibus cognati et fatorum consortes. Quando vero terra terrenaque regio, quam Pseudorigene[26]) teste Empedocles usque ad lunam extendit, locus naturae nostrae minime congruens est, antrum obscurum, malorum et miseriarum pratum[27]), de vatis Agrigentini sententia tristissima hominum sors est qui ex immortalibus et beatis mortales facti calamitatibus et aerumnis conflictantur. In eo autem quem conficiunt mutationum orbe alia potior, alia deterior est conversio: nam in feras abeuntibus optimum in leonis formam transire, in arbores, lauri specie indui.[28]) Sed finito tempore ad poenam constituto tandem in praestantiores naturas mutantur, quibus vita functis deorum obtingit consortium. Namque ut vates, poetae, medici, civitatum gubernatores post mortem deorum ordinibus ascribuntur et dii fiunt: ita reliqui homines qui iuste sancteque vixerunt fiunt convivae deorum, inter quos ab humanis calamitatibus liberati et immunes summaeque participes beatitudinis in aeternum requiescunt.[29]) Caeterum ille perpetuae conversionis circui-

---

tranq. p. 474 (vol. VII, p. 853 ed. R.) *ἀλλὰ μᾶλλον, ὡς Ἐμπεδοκλῆς (φησιν) διτταί τινες ἕκαστον ἡμῶν γενόμενον παραλαμβάνουσι καὶ κατάρχονται μοῖραι καὶ δαίμονες.* Cf. Porphyr. de antr. Nymph. c. 8.

24) In eandem sententiam Philolaus ap. Clement. Strom. III p. 433 A. Sylb.: *μαρτυρέονται δὲ καὶ οἱ παλαιοὶ θεολόγοι τε καὶ μάντιες, ὡς διά τινας τιμωρίας ἁ ψυχὰ τῷ σώματι συνέζευκται καὶ καθάπερ ἐν σάματι τούτῳ τέθαπται.* De quo dicto praeclare disputat Boeckhius Philol. p. 180 seqq.

25) Empedocles ap. Diog. Laert. VIII, 77 de se ipso ait:

ἤδη γάρ ποτ' ἐγὼ γενόμην κοῦρός τε κόρη τε
θάμνος τ' οἰωνός τε καὶ εἰν ἁλὶ ἔλλοπος ἰχθύς.

Sext. Empir. adv. Math. IX, 127: *οἱ μὲν περὶ τὸν Πυθαγόραν καὶ τὸν Ἐμπεδοκλέα καὶ τῶν Ἰταλῶν πλῆθός φασι, μὴ μόνον ἡμῖν πρὸς ἀλλήλους καὶ πρὸς τοὺς θεοὺς εἶναί τινα κοινωνίαν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰ ἄλογα τῶν ζώων· ἓν γὰρ ὑπάρχειν πνεῦμα, τὸ διὰ παντὸς τοῦ κόσμου διῆκον ψυχῆς τρόπον, τὸ καὶ ἑνοῦν ἡμᾶς πρὸς ἐκεῖνα.*

26) Pseudorig. Philos. IV: *ὥσπερ ὁ Ἐμπεδοκλῆς πάντα τὸν καθ' ἡμᾶς τόπον ἔφη κακῶν μεστὸν εἶναι, καὶ μέχρι δὲ σελήνης τὰ κακὰ φθάνειν ἐκ τοῦ περὶ γῆν τόπου ταθέντα, περαιτέρω δὲ μὴ χωρεῖν, ἅτε καθαρωτέρου τοῦ ὑπὲρ τὴν σελήνην παντὸς ὄντος τόπου, οὕτω καὶ τῷ Ἡρακλείτῳ ἔδοξεν.*

27) Emped. vs. 13: *ἀσυνήθεα χῶρον.* vs. 20: *ἀτερπέα χῶρον.* vs. 23: *Ἄτης λειμῶνα.* vs. 31: *ἄντρον ὑπόστεγον.* Cf. Wyttenb. ad Plat. Phaedon. p. 300 seq.

28) Aelian. hist. anim. XII, 7: *λέγει καὶ Ἐμπεδοκλῆς τὴν ἀρίστην εἶναι μετοίκησιν τὴν τοῦ ἀνθρώπου, εἰ μὲν εἰς ζῷον ἡ λῆξις αὐτὸν μεταγάγοι, λέοντα γίγνεσθαι· εἰ δὲ εἰς φυτόν, δάφνην. ἃ δὲ Ἐμπεδοκλῆς λέγει ταῦτ' ἐστίν·*

ἐν θήρεσσι λέοντες ὀρειλεχέες χαμαιεῦναι
γίγνονται, δάφναι δ' ἐνὶ δένδρεσιν ἠϋκόμοισιν.

Cf. Schol. in Aphthon. Progymn. cit. Gesnero Orph. fragm. ined. n. 32, p. 511 ed. Herm., ubi versus Empedoclei male Orpheo tribuuntur.

29) Clemens Alexandrinus Strom. lib. IV, p. 534. C. *φησὶ δὲ καὶ ὁ Ἐμπεδοκλῆς τῶν σοφῶν τὰς ψυχὰς θεοὺς γίνεσθαι, ὧδέ πως γράφων·*

εἰς δὲ τέλος μάντεις τε καὶ ὑμνοπόλοι καὶ ἰητροὶ
καὶ πρόμοι ἀνθρώποισιν ἐπιχθονίοισι πέλονται·
ἔνθεν ἀναβλαστοῦσι θεοὶ τιμῇσι φέριστοι.

Id. Strom. lib. V, p. 607. B.: *ἢν δὲ ὁσίως καὶ δικαίως διαβιώσωμεν, μακάριοι μὲν ἐνταῦθα, μακαριώτεροι δὲ μετὰ τὴν ἐνθένδε ἀπαλλαγὴν ἐσόμεθα, οὐ χρόνῳ τινὶ τὴν εὐδαιμονίαν ἔχοντες, ἀλλὰ ἐν αἰῶνι ἀναπαύεσθαι δυνάμενοι·*

ἀθανάτοις ἄλλοισιν ὁμέστιοι, ἔν τε τραπέζαις (vs. 386 Karst.)
εὔνιες ἀνδρείων ἀχέων, ἀπόκληροι, ἀτειρεῖς

ὡς ἡ φιλόσοφος Ἐμπεδοκλέους λέγει ποιητική.

tus, quo efficitur, ut omnis generis animalium rerumque formas induant animi, triginta millibus annorum absolvitur. Dubitatum est a viris doctis, Empedocles *ὥρας* vocarit diei horas, an menses, an anni tempora, an denique annos. Primae sententiae auctor exstitit Xylander qui versus a Plutarcho servatos sic vertit:

Fata iubent, stant haec decreta antiqua deorum,
Si quid peccando longaevi daemones errant:
Quisque luit poenas coeloque extorris ab alto
Triginta horarum per terras millia oberrat:
Sic et ego nunc ipse vagor divinitus exsul.

Quanquam fieri potest, ut Xylander horas eo acceperit sensu quo Horatius Iovem dixit variis mundum horis temperare, ut anni tempestates intelligantur. Sturzius menses esse credidit atque omnem istum numerum ad triginta hominum aetates referendum ratus annos 2500 computavit. Sed in hac mysticae philosophiae disciplina humanae vitae spatium centum annorum esse credebatur. Plato de rep. X. p. 615: *ὑπὲρ ἁπάντων δίκην δεδωκέναι ἐν μέρει, ὑπὲρ ἑκάστου δεκάκις. τοῦτο δὲ εἶναι κατὰ ἑκατονταετηρίδα ἑκάστην, ὡς βίου ὄντος τοσούτου τοῦ ἀνθρωπίνου.* At diei horae et menses non magis hoc loco mihi probantur, quam anni tempestates quas acerrime defendit R. C. Bakhuizen van den Brink in Variis lectionibus ex historia philosophiae antiquae p. 31 seq. mirum inter locum Empedocleum et Herodoti verba lib. II, 123 similitudinem invenisse sibi visus. Ibi enim historiae pater haec prodit: *πρῶτοι δὲ καὶ τόνδε τὸν λόγον Αἰγύπτιοί εἰσι οἱ εἰπόντες, ὡς ἀνθρώπου ψυχὴ ἀθάνατός ἐστι, τοῦ σώματος δὲ καταφθίνοντος ἐς ἄλλο ζῷον αἰεὶ γινόμενον ἐσδύεται, ἐπεὰν δὲ περιέλθῃ πάντα τὰ χερσαῖα καὶ τὰ θαλάσσια καὶ τὰ πετεινά, αὖτις ἐς ἀνθρώπου σῶμα γινόμενον ἐσδύνειν· τὴν περιήλυσιν δὲ αὐτῇ γίνεσθαι ἐν τρισχιλίοισι ἔτεσι· τούτῳ τῷ λόγῳ εἰσὶ οἳ Ἑλλήνων ἐχρήσαντο, οἱ μὲν πρότερον, οἱ δὲ ὕστερον, ὡς ἰδίῳ ἑωυτῶν ἐόντι· τῶν ἐγὼ εἰδὼς τὰ οὐνόματα οὐ γράφω.* Quaeritur quos potissimum spectaverit Herodotus qui animorum migrationem ab Aegyptiis acceptam tanquam suam doctrinam professi sint. Wesselingius Herodoti dictum ad Pythagoram et Pherecydem pertinere ait, Brinkius ad Empedoclem aequalem fere illorum temporum et summa auctoritate insignem. Qua ipsa auctoritate historicum a proferendo Agrigentini vatis nomine deterritum esse coniicit. Neque est quod temporum rationem huic suspicioni obstare dicas. „Sive enim statuas, inquit, haec iam tum ab Herodoto fuisse scripta, quum in magno Graeciae consessu suas recitaret historias, eadem Olympia vel nostrum Empedoclem vel huius cognominem avum olea silvestri coronatum viderat; nostrum certe omnium Graecorum ore celebratum propter *καθαρμοὺς* eodem loco decantatos[30]): sive malis haec tum demum ab Herodoto addita esse, quum Thurios profectus scripta sua secundis curis retractaret, haud levis sane causa erat, cur modeste loqueretur de homine per omnem Italiam Siciliamque nobili, qui et ipse aliquamdiu Thuriis commoratus[31]) post mortem quoque statuis a civibus suis Agrigentinis honorabatur."

Haec Brinkius, qui simul conjecturam suam Platonis aliquo testimonio firmare tentat. Quippe Plato in Phaedro p. 248 extr. ait: *εἰς μὲν γὰρ τὸ αὐτό, ὅθεν ἥκει ἡ ψυχὴ ἑκάστη, οὐκ ἀφικνεῖται ἐτῶν μυρίων· οὐ γὰρ πτεροῦται πρὸ τοσούτου χρόνου, πλὴν ἡ τοῦ φιλοσοφήσαντος ἀδόλως ἢ παιδεραστήσαντος μετὰ φιλοσοφίας· αὗται δὲ τρίτῃ περιόδῳ τῇ χιλιετεῖ, ἐὰν ἕλωνται τρὶς ἐφεξῆς τὸν βίον τοῦτον — τρισχιλιοστῷ ἔτει ἀπέρχονται.* Si enim illas, quarum Empedocles meminit, *τρισμυρίας ὥρας* propria notione

30) Cf. Diog. Laert. VII, 66. Dicaearchus apud Athenaeum XIV, p. 620
31) Diog. Laert. VIII, 52. cf. Karsten. Emped. p. 45

intelligamus anni vicissitudines, quarum singulis annis ternas contineri vetustissimi Graeci qui *θέρος* et *ὀπώραν* non discernebant [32]), censuerunt, decem annorum millia effici videamus. Atqui hoc cum Platone convenit, non item cum Herodoto. Quamobrem nulla est ratio, cur Empedoclem ab Herodoto significatum censeas, praesertim quum priores et posteriores animorum immortalitatis et migrationis vindices distinguat, qui mihi cum Wesselingio Pherecydes, Pythagoras et quicunque ex hujus schola prodierunt, videntur. Multi vero Herodoti aetate in magna Graecia degebant Pythagorei, quorum famae consulere quam laudibus obtrectare satius ducebat. Huc accedit doctrinae diversitas quae Brinkium fugit. Etenim expleto mutationum, de quibus Herodotus agit, orbe animi in humana corpora redeunt, sed Empedoclei genii finita migratione et quasi peregrinatione in deorum domicilium tanquam patriam reversi pristinum inter deos locum recuperant. Denique Karstenius putat ab Empedocle *ὥρας* dici infinitum temporis spatium pro finito, videri autem annos designari. Sed loci ipsius exordium docet certum aliquod decretum tradi, quod profecto friget, si constitutae poenae incertum quoddam tempus significetur.

Itaque non dubito, quin *ὧραι* Empedocli sint anni. Fuit autem ternarius numerus antiquitus velut consecratus. Cf. Rittersh. in Porphyr. vit. Pythag. n. 38 p. 55. Sic qui ter utrimque, in terris et in orco, sine labe vixissent, his aditum in beatorum sedem patere Pindarus Olymp. II, 75 cecinit his verbis: *ὅσοι δ' ἐτόλμασαν ἐς τρὶς ἑκατέρωθι μείναντες ἀπὸ πάμπαν ἀδίκων ἔχειν ψυχάν, ἔτειλαν Διὸς ὁδὸν παρὰ Κρόνου τύρσιν· ἔνθα μακάρων νᾶσον ὠκεανίδες αὖραι περιπνέουσιν κ. τ. λ.* Enimvero triginta millia universe pro ingenti multitudine dici solere probare studuit Bergkius in Zeitschr. f. d. Alterthumsw. 1837 Nr. 55 et 61. Appositum est ad ejus opinionem firmandam illud Aeschyli exemplum, qui teste Hygino Astron. II, 15 p. 456 et Scholiasta ad Aeschyli Prom. Vinct. vs. 94 [33]) in Prometheo ignifero finxit hunc per triginta annorum millia in Caucaso monte alligatum fuisse. Cf. Hermann. opusc. IV, p. 257 seq. Hesiodus Op. et D. vs. 252 Cler. auctor est *τρὶς μυρίους δαίμονας* in terris versari. Reliqui etiam quos Bergkius affert loci e Melisso ap. Simplic. in Aristot. Phys. f. 24. Herodoto V, 97; Platone Symp. p. 175 E.; Aristoph. Eccles. 1133, Avv. 1136 et 1179 indicio quidem sunt *τρεῖς μυριάδας* pro infinito numero usurpari, sed nihil ad Empedoclem pertinent. Quis enim, ut paullo ante dixi, ejusmodi ferat legem, qua certo sceleri incerta poena statuatur vel edictum quo luendae poenae tempus infinitum relinquatur? Quodsi antiquorum mysteriis inter alia id propositum fuit, ut homicidis lustrationes invenirentur atque ea quae hac de re a scriptoribus relata sunt tanquam illius doctrinae specimina legum vim brevitatemque prae se ferunt [34]), dubitari nequit quin in simili argumento Empedoclis verba *τρὶς μυρίας ὥρας* de certo definitoque annorum numero accipienda sint.

Porro quaeritur quae fuerit priorum et poetarum et philosophorum de geniis sententia et quid ab Empedocle hac in re novatum sit. Antiquissima aetate apud Graecos *δαίμων* nihil aliud erat quam deus. Quamobrem Iuppiter, Venus aliique saepenumero ab Homero *δαίμονες* vocantur cf. Od. V, 166; Il. V, 420 [35]) etc. Inter posteriores multi hunc usum imitati sunt, quos longum est enumerare; unum

---

32) Vid. Ideler Handbuch der mathematischen und technischen Chronologie T. I, p. 240—251.

33) Hyginus l. c.: *Prometheum autem in monte Scythiae nomine Caucaso ferrea catena vinxit: quem alligatum ad triginta millia annorum Aeschylus tragoediarum scriptor ait.* Scholiasta: *ἐν γὰρ τῷ πυρφόρῳ τρεῖς μυριάδας (ἐτῶν) φησὶ δεδέσθαι αὐτόν.*

34) Unum proferam Platonis locum de legg. IX, 10 p. 870. D.: *ὃν πολλοὶ λόγον τῶν ἐν ταῖς τελεταῖς περὶ τὰ τοιαῦτα ἐσπουδακότων ἀκούοντες σφόδρα πείθονται, τὸ τῶν τοιούτων τίσιν ἐν ᾅδου γίγνεσθαι, καὶ πάλιν ἀφικομένοις δεῦρο ἀναγκαῖον εἶναι τὴν κατὰ φύσιν δίκην ἐκτῖσαι τὴν τοῦ παθόντος, ἅπερ αὐτὸς ἔδρασεν, ὑπ' ἄλλου τοιαύτῃ μοίρᾳ τελευτῆσαι τὸν τότε βίον.*

35) Neque mirandum, *δαίμων* et *θεός* promiscue usurpari. Etenim quod ait poeta Odyss. K, v. 64.

e philosophis nominabo Parmenidem qui in carminis exordio vs. 3 apud Sext. Empiricum adv. Math. VII, 111 p. 213 ed. Bekker deam sapientiae praesidem hoc ipso nomine ornat. Apud Hesiodum *δαίμων* in universum de deo aliquoties accipitur, velut Scut. Her. vs. 94, sed minorum gentium deos significare videtur Theogon. vs. 991. Quattuor autem divinarum naturarum genera Ascraeus poeta discernit. In his primo loco sunt dii Olympii, secundo animi hominum primi et aurei saeculi, quos *δαίμονας* esse dicit Op. et D. vs. 120 seq., per terram oberrare et mortalium res tueri, tertio argenteae aetatis homines, de quibus v. 139 haec praedicat:

αὐτὰρ ἐπεὶ καὶ τοῦτο γένος κατὰ γαῖα κάλυψε,
τοὶ μὲν ὑποχθόνιοι μάκαρες θνητοὶ καλέονται,
δεύτεροι, ἀλλ' ἔμπης τιμὴ καὶ τοῖσιν ὀπηδεῖ.

Quarto loco sunt heroes vel quartum hominum genus tertio iustius et melius:

ἀνδρῶν ἡρώων θεῖον γένος οἳ καλέονται
ἡμίθεοι — — — — —
καὶ τοὶ μὲν ναίουσιν ἀκηδέα θυμὸν ἔχοντες
ἐν μακάρων νήσοισι παρ' Ὠκεανὸν βαθυδίνην
ὄλβιοι ἥρωες· τοῖσιν μελιηδέα καρπὸν
τρὶς τοῦ ἔτους θάλλοντα φέρει ζείδωρος ἄρουρα. [36])

Haec paullulum immutarunt Pythagorei; nam in aureo carmine legitur:

ἀθανάτους μὲν πρῶτα θεούς, νόμῳ ὡς διάκεινται,
τίμα καὶ σέβου ὅρκον, ἔπειθ' ἥρωας ἀγαυούς,
τούς τε καταχθονίους σέβε δαίμονας ἔννομα ῥέζων.

Porphyrius vero mystico posteriorum Platonicorum more in fragmento libri decimi Oraculorum philosophiae ap. Orell. Opusc. Vett. Gr. sentt. et morr. Tom. I, p. 318 triplicem prolem divinam in hunc modum carmine celebrat:

Ἀθάνατέ τ' ἄῤῥητε Πατὴρ, αἰώνιε μύστα,
κόσμων ἀμφιδρόμων ἐποχούμενε δέσποτα νώτοις
αἰθερίοις, ἀλκῆς ἵνα σοι μένος ἐστήρικται
πάντ' ἐπιδερκομένῳ καὶ ἀκούοντ' οὔασι καλοῖς·
κλῦθι τεῶν παίδων, οὓς ἤροσας αὐτὸς ἐν ὥραις.
Σοὶ γὰρ ὑπὲρ κόσμον τε καὶ οὐρανὸν ἀστερόεντα
χρυσῆ ὑπέρκειται πολλὴ αἰώνιος ἀλκή,
ἧς ὑπεραιωρήσας ὀρίνων φωτὶ σεαυτόν,
ἀενάοις ὀχετοῖς τιθηνῶν νοῦν ἀτάλαντον·

πῶς ἦλθες, Ὀδυσεῦ; τίς τοι κακὸς ἔχραε δαίμων; id exponitur vss. 73 et 74: οὐ γάρ μοι θέμις ἐστὶ κομιζέμεν οὐδ' ἀποπέμπειν ἄνδρα τόν ὅς κε θεοῖσιν ἀπέχθηται μακάρεσσιν. Cf. Odyss. *E*, v. 396.

36) Hesiodum sequitur Babrius fab. I:

Γενεὴ δικαίων ἦν τὸ πρῶτον ἀνθρώπων,
ὦ Βράγχε τέκνον, ἣν καλοῦσι χρυσείην,
τρίτη δ' ἀπ' αὐτῶν τις ἐγενήθη χαλκείη,
μεθ' ἣν γενέσθαι φασὶ θείην ἡρώων.

Post secundum huiusmodi excidit versus:

τῆς δευτέρας ἐπῆλθεν ἀργυροῦν φῦλον.

ὅς ῥα κύει τόδε πᾶν τεκνώμενος ἄφθιτον ὕλην,
ἣ γένεσις δεδόκηται, ὅτι σφε τύποισιν ἔδησας.
Ἔνθεν ἐπιστροφόωσι γοναὶ ἁγίων μὲν ἀνάκτων
ἀμφί σε, παντοκράτορ βασιλεῦ τε καὶ ὄβριμε θνητῶν
ἀθανάτων τε πάτερ μακάρων· αἱ δ' εἰσὶν ἄνερθεν
ἐκ σέο μὲν γεγαυῖαι, ὑπ' ἀγγελίῃσι δ' ἕκασται
πρεσβυγενεῖ διάγουσι νόῳ καὶ κάρτεϊ τῷ σῷ.
Πρὸς δ' ἔτι καὶ τρίτον ἄλλο γένος ποίησας ἀνάκτων,
οἵ σε κατ' ἦμαρ ᾄδουσι καθυμνείοντες ἀοιδαῖς
βουλόμενόν ῥ' ἐθέλοντες, ἀεὶ διάγουσι δ' ἐς ὦπα.
Τύνη δ' ἐσσὶ πατὴρ καὶ μητέρος ἀγλαὸν εἶδος,
καὶ τεκέων τέρεν ἄνθος, ἐν εἴδεσιν εἶδος ὑπάρχων,
καὶ ψυχὴ καὶ πνεῦμα καὶ ἁρμονία καὶ ἀριθμός. [37])

Quod autem Hesiodus ait, genios illos rebus humanis praeesse ac iuste et iniuste facta hominum observare, id non solum Empedocles, sed omnes fere philosophi usque ad Platonem tenuisse videntur.[38]) Ac ne uberius de iis disputem locis quibus in Cratylo[39]), quinto de republica[40]) et quarto de legg. libro[41]) Hesiodum Plato interpretatur, neve ea pertractem, quae in Timaeo[42]) disserit, ubi daemones esse concedit, imprimis memorabilia sunt qnae in Phaedone reperiuntur[43]), ubi de geniis loquitur qui

---

37) *ὑπεραιωρήσας* scripsi pro vulg. *ὑπὲρ αἰώρησας*. Vs. 13 edidi *ὄβριμε* pro vulg. *μόνε*, quod quum ferri nequeat multimodis mutatum voluit Orellius pag. 626. Minora quae apud Maium et Orellium sunt menda tacite sustuli.

38) Laertius I, 27 de Thalete: *ἀρχὴν δὲ τῶν πάντων ὕδωρ ὑπεστήσατο καὶ τὸν κόσμον ἔμψυχον καὶ δαιμόνων πλήρη.* Id. IX, 7 de Heraclito: (*ἐδόκει αὐτῷ*) *πάντα ψυχῶν εἶναι καὶ δαιμόνων πλήρη.*

39) Plato Cratylo pag. 398. *τοῦτο τοίνυν παντὸς μᾶλλον λέγει, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, τοὺς δαίμονας, ὅτι φρόνιμοι καὶ δαήμονες ἦσαν, δαίμονας αὐτοὺς ὠνόμασε. καὶ ἔν γε τῇ ἀρχαίᾳ τῇ ἡμετέρᾳ φωνῇ αὐτὸ συμβαίνει* (lege *σημαίνει*) *τὸ ὄνομα. λέγει οὖν καλῶς καὶ οὗτος καὶ ἄλλοι ποιηταὶ πολλοί, ὅσοι λέγουσιν, ὡς ἐπειδάν τις ἀγαθὸς ὢν τελευτήσῃ, μεγάλην μοῖραν καὶ τιμὴν ἔχει, καὶ γίγνεται δαίμων κατὰ τὴν τῆς φρονήσεως ἐπωνυμίαν. ταύτῃ οὖν τίθεμαι καὶ ἐγὼ τὸν δαήμονα, πάντ' ἄνδρα, ὃς ἂν ἀγαθὸς ᾖ, δαιμόνιον εἶναι καὶ ζῶντα καὶ τελευτήσαντα, καὶ ὀρθῶς δαίμονα καλεῖσθαι.*

40) Id. de republ. lib. V, p. 469 *ἀλλ' οὐ πεισόμεθα Ἡσιόδῳ, ἐπειδάν τινες τοῦ τοιούτου γένους τελευτήσωσιν, ὡς ἄρα*

οἱ μὲν δαίμονες ἁγνοὶ ἐπιχθόνιοι τελέθουσιν,
ἐσθλοί, ἀλεξίκακοι, φύλακες μερόπων ἀνθρώπων;

πεισόμεθα μὲν οὖν. Διαπυθόμενοι ἄρα τοῦ θεοῦ πῶς χρὴ τοὺς δαιμονίους τε καὶ θείους τιθέναι καὶ τίνι διαφόρῳ, οὕτω καὶ ταύτῃ θήσομεν ᾗ ἂν ἐξηγῆται; τί δ' οὐ μέλλομεν; καὶ τὸν λοιπὸν δὴ χρόνον ὡς δαιμόνων, οὕτω θεραπεύσομέν τε καὶ προσκυνήσομεν αὐτῶν τὰς θήκας;

41) Id. de legg. lib. IV, pag. 717. *πρῶτον μέν, φαμέν, τιμὰς τὰς μετ' Ὀλυμπίους τε καὶ τοὺς τὴν πόλιν ἔχοντας θεοὺς τοῖς χθονίοις ἄν τις θεοῖς ἄρτια καὶ δεύτερα καὶ ἀριστερὰ νέμων ὀρθότατα τοῦ τῆς εὐσεβείας σκοποῦ τυγχάνοι, τοῖς δὲ τούτων ἄνωθεν τὰ περιττὰ καὶ ἀντίφωνα τοῖς ἔμπροσθεν ῥηθεῖσι νῦν δή. μετὰ θεοὺς δὲ τούσδε καὶ τοῖς δαίμοσιν ὅ γ' ἔμφρων ὀργιάζοιτ' ἄν, ἥρωσι δὲ μετὰ τούτους. ἐπακολουθεῖ δ' αὐτοῖς ἱδρύματα ἴδια πατρῴων θεῶν κατὰ νόμον ὀργιαζόμενα. γονέων δὲ μετὰ ταῦτα τιμαὶ ζώντων κ. τ. λ.*

42) Id. Timaeo pag. 40. *περὶ δὲ τῶν ἄλλων δαιμόνων εἰπεῖν, καὶ γνῶναι τὴν γένεσιν μεῖζον ἢ καθ' ἡμᾶς, πειστέον δὲ τοῖς εἰρηκόσιν ἔμπροσθεν, ἐκγόνοις μὲν θεῶν οὖσιν, ὡς ἔφασαν, σαφῶς δέ που τούς γε αὐτῶν προγόνους εἰδόσιν. ἀδύνατον οὖν θεῶν παισὶν ἀπιστεῖν, καίπερ ἄνευ τε εἰκότων καὶ ἀναγκαίων ἀποδείξεων λέγουσιν, ἀλλ' ὡς οἰκεῖα φάσκουσιν ἀπαγγέλλειν ἑπομένους τῷ νόμῳ πιστευτέον.*

43) Id. Phaedone p. 107. *λέγεται δὲ οὕτως, ὡς ἄρα τελευτήσαντα ἑκάστου δαίμων, ὅσπερ ζῶντα εἰλήχει, οὐ-*

singulis hominibus in vita duces et comites additi putabantur. Praeterea observatu digna censemus quae in Socratis Apologia p. 27 C exstant: *τοὺς δὲ δαίμονας οὐχὶ ἤτοι θεούς γε ἡγούμεθα εἶναι, ἢ θεῶν παῖδας; φῄς, ἢ οὔ; πάνυ γε. Οὐκοῦν εἴπερ δαίμονας ἡγοῦμαι, ὡς σὺ φῄς, εἰ μὲν θεοί τινές εἰσιν οἱ δαίμονες, τοῦτ' ἂν εἴη, ὃ ἐγώ φημί σε αἰνίττεσθαι καὶ χαριεντίζεσθαι, θεοὺς οὐχ ἡγούμενον φάναι ἐμέ, θεοὺς αὖ ἡγεῖσθαι πάλιν, ἐπειδήπερ γε δαίμονας ἡγοῦμαι. εἰ δ' αὖ οἱ δαίμονες θεῶν παῖδές εἰσι νόθοι τινές, ἢ ἐκ Νυμφῶν, ἢ ἔκ τινων ἄλλων, ὧν δὴ καὶ λέγονται, τίς ἂν ἀνθρώπων θεῶν μὲν παῖδας ἡγοῖτο εἶναι, θεοὺς δὲ μή;* Nolim hic explicare quae apud Porphyrium[44]) et Iamblichum[45]) magnam partem ex aureo carmine hausta leguntur vel quae Eustathius[46]) ad Il. α, 4, Euripidis interpres[47]) ad Hecubae vs. 164, Proclus[48]) et Tzetzes[49]) ad Hesiodi l. c. adnotarunt vel quae ab aliis[50]) de hoc argumento dicta sunt:

τος ἄγειν ἐπιχειρεῖ εἰς δή τινα τόπον, οἷ δεῖ τοὺς ξυλλεγέντας διαδιδασκομένους εἰς Ἅιδου πορεύεσθαι μετὰ ἡγεμόνος ἐκείνου ᾧ δὴ προστέτακται τοὺς ἐνθένδε ἐκεῖσε πορεῦσαι.

44) Porph. de vita Pythag.: παρῄνει δὲ περὶ μὲν τοῦ θείου καὶ δαιμονίου καὶ ἥρωος γένους εὔφημον εἶναι.

45) Iamblichus de vita Pythag. c. 100: ἔτι πρὸς τούτοις περί τε τοῦ θείου καὶ περὶ τοῦ δαιμονίου καὶ περὶ τοῦ ἡρωϊκοῦ γένους εὔφημόν τε καὶ ἀγαθὴν ἔχειν διάνοιαν. ὡσαύτως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν γονέων τε καὶ εὐεργετῶν διανοεῖσθαι, νόμῳ τε βοηθεῖν καὶ ἀνομίᾳ πολεμεῖν. Id. c. 175: μετὰ δὲ τὸ θεῖόν τε καὶ τὸ δαιμόνιον, πλεῖστον ποιεῖσθαι λόγον γονέων τε καὶ νόμου καὶ τούτων ὑπήκοον αὑτὸν κατασκευάζειν. Id. c. 37: ἔν τε τῷ κόσμῳ καὶ τῷ βίῳ καὶ ταῖς πόλεσι καὶ τῇ φύσει μᾶλλον τιμώμενον τὸ προηγούμενον, ἢ τὸ τῷ χρόνῳ ἑπόμενον. οἷον ἀνατολὴν τῆς δύσεως — καὶ τοὺς οἰκιστὰς τῶν πόλεων, καὶ καθόλου τοὺς μὲν θεοὺς τῶν δαιμόνων, ἐκείνους δὲ τῶν ἡμιθέων, τοὺς ἥρωας δὲ τῶν ἀνθρώπων, ἐκ τούτων δὲ τοὺς αἰτίους τῆς γενέσεως τοῖς νεωτέροις. Ἐπαγωγῆς δὲ ἕνεκα ταῦτα ἔλεγε πρὸς τὸ περὶ πλείονος ποιεῖσθαι τοὺς γονεῖς ἑαυτῶν. Id. c. 30: καὶ μετὰ τῶν θεῶν τὸν Πυθαγόραν λοιπὸν κατηρίθμουν, ὡς ἀγαθόν τινα δαίμονα καὶ φιλανθρωπότατον, οἱ μὲν τὸν Πύθιον, οἱ δὲ τὸν ἐξ Ὑπερβορέων Ἀπόλλωνα, οἱ δὲ τὸν Παιᾶνα, οἱ δὲ τῶν τὴν σελήνην κατοικούντων δαιμόνων ἕνα. Adiiciamus hic quae de Pythagorae doctrina tradit Diog. Laert. lib. VIII, 31. seqq.: ἐκριφθεῖσαν δὲ αὐτὴν [i. e. τὴν ψυχὴν] ἐπὶ γῆς πλάζεσθαι ἐν τῷ ἀέρι ὁμοίαν τῷ σώματι, τὸν δὲ Ἑρμῆν ταμίαν εἶναι τῶν ψυχῶν — καὶ ἄγεσθαι μὲν τὰς καθαρὰς ἐπὶ τὸν ὕψιστον, τὰς δὲ ἀκαθάρτους μήτ' ἐκείναις πελάζειν μήτ' ἀλλήλαις, δεῖσθαι δ' ἐν ἀῤῥήκτοις δεσμοῖς ὑπὸ Ἐρινύων. εἶναί τε πάντα τὸν ἀέρα ψυχῶν ἔμπλεων, καὶ ταύτας δαίμονάς τε καὶ ἥρωας νομίζεσθαι, καὶ ὑπὸ τούτων πέμπεσθαι ἀνθρώποις τούς τ' ὀνείρους καὶ τὰ σημεῖα νόσου τε καὶ ὑγιείας. — μέγιστον δέ φησι τῶν ἐν ἀνθρώποις εἶναι, τὴν ψυχὴν πεῖσαι ἐπὶ τὸ ἀγαθὸν ἢ ἐπὶ τὸ κακόν. εὐδαιμονεῖν ἄνθρωπον ὅταν ἀγαθὴ ψυχὴ προσγίνηται.

46) Eustathius ad Iliad. α', 4: Ἥρωας δὲ ἡ παλαιὰ σοφία γένος τι θεῖον εἶναι δοξάζει μέσον θεῶν καὶ ἀνθρώπων· καὶ τὸ μὲν θεῖον φῦλον εἰς θεοὺς διαιρεῖ καὶ δαίμονας, ὧν καὶ διαφορὰν λέγει, ὁποία φανήσεται ἀλλαχοῦ· τοὺς δὲ ἀνθρώπους (corr. τὸ δὲ ἀνθρώπινον) εἴς τε ἥρωας καὶ εἰς αὐτὸ τοῦτο, ἀνθρώπους. Καὶ ἐπαρθμεῖσθαι μὲν φησι θεοῖς δαίμονας, ἀνθρώποις δὲ ἥρωας, οὓς καὶ ἐκ θείου καὶ ἀνθρωπίνου σπέρματος φῦναι λέγουσιν.

47) Schol. Eurip. ad Hecubae vs. 164: θεοὺς ὑψηλότερόν τι τάγμα ἡγοῦνται τῶν δαιμόνων. ὃν γὰρ λόγον ἔχουσιν οἱ ἥρωες πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, ὑψηλότεροί τινες δοκοῦντες καὶ ὑπερέχοντες, τὸν αὐτὸν λόγον καὶ οἱ θεοὶ πρὸς τοὺς δαίμονας, ὑψηλότεροί τινες δοκοῦντες τούτων εἶναι. λέγονται δὲ καταχρηστικῶς θεοὶ καὶ οἱ δαίμονες.

48) Proclus ad Hesiodi l. c.: ὄντας δὲ φύλακας τοῦ βίου τῶν ἀνθρώπων δαίμονας καίτοι παρὰ τὸ δαίειν τὰ πάντα ἢ μερίζειν τὰ ἀγαθὰ καὶ κακὰ τοῖς ἀνθρώποις. Ὅμηρος δὲ δαίμονας τοὺς ἀνθρώπους οὐ καλεῖ, ἀλλὰ τοὺς θεούς· ἢ οὕτως· εἰς τέσσαρα διαιρεῖ τὴν λογικὴν πᾶσαν φύσιν, τὴν μὲν πρώτην θεῶν, τὴν δὲ δευτέραν δαιμόνων, τὴν δὲ τρίτην ἡρώων, καὶ τὴν τετάρτην ἀνθρώπων. καὶ τὸ μὲν θεῖον ἡμῖν ἀνεπίσκεπτον. δαίμονας δὲ τοὺς ἐφορῶντας τὰ ἀνθρώπινα, ὡς καὶ Πλάτων φησί.

49) Tzetzes ad eundem Hesiodi locum: ἐπιφωνηματικὸς δὲ ὁ λόγος καὶ τολμηρὸς, θεοὺς ἐπιχθονίους λέγειν. δαίμονες γὰρ θεοὶ αὐτοὶ λέγονται κατά τινας. ἄλλοι δὲ διαιροῦσι τοὺς δαίμονας, οὐσίας αὐτοὺς λέγοντες εἶναι ἀσωμάτους, τὰ περὶ γῆν δρῶντας καὶ ὑπὸ γῆν· τινὲς δὲ καὶ τὰς ψυχὰς τῶν ἀποθανόντων. ἥρωας δὲ καλοῦσι τοὺς ἐκ τοῦ ζῆν μεταστάντας. τὸ δὲ κρεῖττον θεοὶ οἱ θεώμενοι καὶ βλεπόμενοι καὶ ὑμνούμενοι ἀστέρες καὶ τὰ στοιχεῖα, ἢ οἱ θέοντες καὶ τρέχοντες. δαίμονες δὲ αἱ ψυχικαὶ δυνάμεις καὶ αἱ ψυχαί, δαίμονες (corr. δαήμονες) καὶ ἔμπειροι οὖσαι, ἢ δαίζουσαι πάντα καὶ διαμερίζουσαι καὶ κρίνουσαι κατ' ἀξίαν. ἥρωες δὲ οἱ ζῶντες καὶ ὄντες ἀρετῆς τινος μέτοχοι. ἄνθρωποι δὲ οἱ ἄνω ἀθροῦντες καὶ γινώσκοντες ἃ ὄπωπασι.

50) Hierocl. in carm. aur. p. 46 ed. Warren: οἱ δ' εἰκότως ἀγαυοὶ ἥρωες λέγονται, ἀγαυοὶ μὲν ὡς ἀγαθοὶ

id certe apparet Empedoclem poetarum et philosophorum commenta secutum ita informasse daemones, ut vel dii vel deorum filii, vel certe inferioris conditionis naturae divinae viderentur. In eo tantum a prioribus discessit, quod bonorum et malorum daemonum discrimen invenit. Quum autem Apollini summo deo acciderit, ut e coelo eiectus Admeti regis servus aliquamdiu esset, nequaquam mirandum Empedocleos

---

ὄντες καὶ φωτεινοὶ ἀεὶ καὶ μήτ' ἐν κακίᾳ μήτ' ἐν λήθῃ ποτὲ γινόμενοι, ἥρωες δὲ ὡς ἱερωὶς τινες ὄντες καὶ ἔρωτες, οἷον ἐρωτικοὶ καὶ διαλεκτικοὶ ἐρασταὶ τοῦ θεοῦ, αἴροντες ἡμᾶς καὶ κουφίζοντες πρὸς τὴν θείαν πολιτείαν ἀπὸ τῆς ἐν γῇ διατριβῆς. Τοὺς δὲ αὐτοὺς καὶ δαίμονας ἀγαθοὺς καλεῖν ἔθος, ὡς ὄντας δαήμονας καὶ ἐπιστήμονας τῶν θείων νόμων. Et ad vers. 3 pag. 50: *τὰς ἀνθρωπίνας ψυχὰς ἀληθείᾳ καὶ ἀρετῇ κοσμηθείσας δαίμονας καλεῖ, ὡς δαήμονας καὶ ἐπιστήμονας. Εἶτα χωρίζων αὐτὰς τῶν φύσει δαιμόνων, οἳ τὸ μέσον γένος πληροῦσι, καταχθονίους προςεῖπεν, ὡς δυναμένας ἐπὶ γῆς πολιτεύεσθαι καὶ γήϊνα σώματα ἐπεισιέναι καὶ κατὰ γῆς οἰκεῖν, ἵνα τῷ μὲν δαίμονας εἰπεῖν χωρίσῃ τῶν φαύλων καὶ ἀνεπιστημόνων ἀνθρώπων, ὡς ἀδαημόνων τινῶν καὶ οὐ δαιμόνων, τῷ δὲ καταχθονίους προςθεῖναι διαστήσῃ τῶν ἀεὶ δαημόνων καὶ ἐπιστημόνων ἀεὶ καὶ ἐπὶ γῆς πολιτεύεσθαι μὴ πεφυκότων μηδὲ γηΐνοις συζῆν σώμασιν.* Adde pag .248: *κάτεισι γὰρ καὶ ἀποπίπτει τῆς εὐδαίμονος χώρας ὁ ἄνθρωπος, ὡς Ἐμπεδοκλῆς φησιν ὁ Πυθαγόρειος*

— — — *φυγὰς θεόθεν καὶ ἀλήτης*
νείκεϊ μαινομένῳ πίσυνος.

Ἄνεισι δὲ καὶ τὴν ἀρχαίαν ἕξιν ἀπολαμβάνει, εἰ φύγοι τὰ περὶ γῆν καὶ τὸν ἀ τ ε ρ π ὲ α χ ῶ ρ ο ν, ὡς αὐτὸς λέγει,

ἔνθα φόνος τε κότος τε καὶ ἄλλων ἔθνεα κηρῶν,

εἰς ὃν οἱ ἐμπεσόντες

Ἄτης ἂν λειμῶνα κατὰ σκότος ἠλάσκουσιν.

Ἡ δὲ ἔφεσις τοῦ φεύγοντος τὸν τῆς Ἄτης λειμῶνα πρὸς τὸν τῆς ἀληθείας ἐπείγεται λειμῶνα ὃν ἀπολιπὼν τῇ ὁρμῇ τῆς πτεῤῥορυήσεως εἰς γήϊνον ἔρχεται σῶμα ὀλβίου — αἰῶνος ἀμερθείς. Plutarch. Romul. c. 28: *οὐδὲν οὖν δεῖ τὰ σώματα τῶν ἀγαθῶν συναναπέμπειν παρὰ φύσιν εἰς οὐρανὸν ἀλλὰ τὰς ἀρετὰς καὶ τὰς ψυχὰς παντάπασιν οἴεσθαι κατὰ φύσιν καὶ δίκην θείαν ἐκ μὲν ἀνθρώπων εἰς ἥρωας, ἐκ δ' ἡρώων εἰς δαίμονας, ἐκ δὲ δαιμόνων, ἂν τέλεον ὥσπερ ἐν τελετῇ καθαρθῶσι καὶ ὁσιωθῶσιν, ἅπαν ἀποφυγοῦσαι τὸ θνητὸν καὶ παθητικόν, οὐ νόμῳ πόλεως, ἀλλ' ἀληθείᾳ καὶ κατὰ τὸν εἰκότα λόγον εἰς θεοὺς ἀναφέρεσθαι τὸ κάλλιστον καὶ μακαριώτατον τέλος ἀπολαβούσας.* Dionys. Ant. Rom. I, 77: — *ὡς ἀνακεκραμένης τῆς ἁπάσης οὐσίας τοῦ κόσμου καὶ μεταξὺ τοῦ θείου καὶ τοῦ θνητοῦ γένους ὑπαρχούσης φύσεως, ἣν τὸ δαιμόνων φῦλον ἐπέχει, τοτὲ μὲν ἀνθρώποις τοτὲ δὲ θεοῖς ἐπιμιγνύμενον, ἐξ οὗ ὁ λόγος ἔχει τὸ μυθευόμενον ἡρώων φῦναι γένος.* Cf. praeterea Psellum in libro de geniis, imprimis vero Plotinum qui multis locis ita de bac re disputat, ut prope omnia quae veteres de deorum ac daemonum natura, origine, fatis eorumque inter se discrimine dixerant collegisse et posterioris philosophiae inventis auxisse videatur. Sed quamvis proclive sit eius decreta in hunc locum congerere, minus tamen necessarium est, quia partim aliena a suis non distinguit, partim, qui illorum Platonicorum mos est, antiquorum rationes interpretando obscurat, partim ea statuit, quae a nostra disputatione abhorreant. Unum tantum eius locum apponam ex Ennead. III, lib. V, pag. 295. (ed. Basil. 1580): *ἀλλὰ τί δὴ χρὴ λέγειν περὶ τοῦ ἔρωτος καὶ τῆς λεγομένης γενέσεως αὐτοῦ; δῆλον δὴ ὅτι δεῖ λαβεῖν τίς ἡ πενία καὶ τίς ὁ πόρος καὶ πῶς ἁρμόσουσιν οὗτοι γονεῖς εἶναι αὐτῷ. δῆλον δὲ ὅτι δεῖ καὶ τοῖς ἄλλοις δαίμοσι τούτοις* (leg. *τούτους*) *ἁρμόσαι, εἴπερ δεῖ φύσιν εἶναι καὶ οὐσίαν μίαν, καθὸ δαίμονες, δαιμόνων εἰ μὴ κοινὸν ὄνομα ἕξουσι μόνον. λάβωμεν τοίνυν, πῇ ποτε διορίζομεν θεοὺς δαιμόνων· καὶ εἰ πολλάκις καὶ δαίμονας θεοὺς λέγομεν εἶναι, ἀλλ' ὅταν γε τὸ μὲν ἕτερον, τὸ δὲ ἕτερον λέγομεν* (corr. *λέγωμεν*) *αὐτῶν εἶναι γένος. Τὸ μὲν δὴ θεῶν ἀπαθὲς λέγομεν καὶ νομίζομεν γένος· δαίμοσι δὲ προστίθεμεν πάθη, ἀϊδίως* (corr. *ἀϊδίους*) *λέγοντες ἐφεξῆς τοῖς θεοῖς, ἤδη πρὸς ἡμᾶς μεταξὺ θεῶν τε καὶ τοῦ ἡμετέρου γένους. πῇ δὴ οὖν οὐκ ἔμειναν ἀπαθεῖς ὄντες οὗτοι* (del. *ὄντες*), *πῇ δὲ κατέβησαν τῇ φύσει πρὸς τὸ χεῖρον; καὶ δὴ καὶ τοῦτο σκεπτέον, πότερα δαίμων ἐν τῷ νοητῷ οὐδὲ εἷς, καὶ αὖ ἐν τῷ κόσμῳ τῷδε δαίμονες μόνον, θεὸς δὲ ἐν τῷ νοητῷ ἀφορίζεται ἢ εἰσὶ καὶ ἐνταῦθα θεοὶ καὶ ὁ κόσμος θεός, ὥσπερ σύνηθες λέγειν, τρίτος καὶ εἰ μέχρι σελήνης ἕκαστος θεός. Βέλτιον δὲ μηδένα ἐν τῷ νοητῷ δαίμονα λέγειν, ἀλλὰ καὶ εἰ αὐτὸ δαίμων, θεὸν καὶ τοῦτον εἶναι, καὶ αὖ ἐν τῷ αἰσθητῷ τοὺς μέχρι σελήνης θεοὺς τοὺς ὁρατούς, θεοὺς δευτέρους μετ' ἐκείνους καὶ κατ' ἐκείνους τοὺς νοητούς, ἐξηρτημένους ἐκείνων ὥσπερ αἴγλην περὶ ἕκαστον ἄστρον. Τοὺς δὲ δαίμονας τί ἴχνος* (leg. *εἶδος*)*; ἆρά γε ψυχῆς ἐν κόσμῳ γενομένης τὸ ἀφ' ἑκάστης ἴχνος; διὰ τί δὲ τῆς ἐν κόσμῳ, ὅτι ἡ καθαρὰ θεὸν γεννᾷ, καὶ θεὸν ἔφαμεν τὸν ταύτης ἔρωτα. Πρῶτον δὴ διὰ τί οὐ πάντες οἱ δαίμονες ἔρωτες· εἶτα, πῶς οὐ καθαροὶ καὶ οὗτοι ὕλης;* κ. τ. λ.

genios diuturnae migrationi destinatos non solum a deorum concilio abesse, sed longo demum tempore exacto in coelum redire.

His expositis ad reliqua prooemii fragmenta transeamus, in quibus omnibus tenendum nihil tradi quod e disciplinae quasi sacrario prolatum cum caeteris praeceptionibus arcte cohaereat, sed ea dici quae quum semota sint a doctrinae perpetuitate atque constantia poetarum quam philosophorum dictis similiora videantur. Quod quum aliunde perspici licet, tum ex eo quod Empedocles poetarum more deos affatur Musasque invocat, ut coepto suo faventes cum sancta oratione mentis sanctitatem praebeant. Ait enim vs. 41 seqq. ed. Karst.:

Ἀλλὰ θεοὶ τῶν μὲν μανίην ἀποτρέψατε γλώσσης,
ἐκ δ' ὁσίων στομάτων καθαρὴν ὀχετεύσατε πηγήν.
Καί σε, πολυμνήστη λευκώλενε παρθένε Μοῦσα,
ἄντομαι, ὧν θέμις ἐστὶν ἐφημερίοισιν ἀκούειν,
πέμπε παρ' Εὐσεβίης ἐλάουσ' εὐήνιον ἅρμα.[51])

Neque vero solum initio operis, sed in medio etiam carmine de diis ac de rebus divinis ad vulgi captum accommodate loquitur, ut satis pateat quantus eorum sit error qui philosophum ubique sibi constare arbitrantur. Sunt autem huiusmodi loci v. 355:

ὄλβιος ὃς θείων πραπίδων ἐκτήσατο πλοῦτον
δειλὸς δ' ᾧ σκοτόεσσα θεῶν πέρι δόξα μέμηλεν.

Porro v. 160:

οὕτω μή σ' ἀπάτα φρένας, ὥς νυ κεν ἄλλοθεν εἶναι
θνητῶν, ὅσσα γε φῦλα γεγάασιν ἄσπετα, πηγήν[52]),
ἀλλὰ τορῶς τοῦτ' ἴσθι, θεοῦ πάρα, μῦθον ἀκούσας, atque alii.

---

51) In quibus verbis post *ἀκούειν* non plene distinximus cum Karstenio et Bergkio Comm. de Emp. prooem. p. 19, sed virgula posita ultimum versum *πέμπε παρ' Εὐσεβίης ἐλάουσ' εὐήνιον ἅρμα* ex *ἄντομαι* aptum esse voluimus. Precatur enim Musam quae currum regit, ut sibi dicturo quantum mortalibus audire fas est agilem illum currum a pietate profecta mittat. Quippe a pietate proficisci vult, ut in itinere oculos ab omni turpitudine, dedecore, flagitio avertat. Caeterum Bergkii coniectura *πέμπε δέ μ' Εὐσεβίης* minime necessaria est. Quod autem Karstenius ait, esse ambiguum, *παρ'* utrum iungi praestet cum participio *ἐλάουσα* an cum *Εὐσεβίης*, neutrum vero praepostere fieri quum eadem ambiguitas reperiatur v. 85:

ὡς δὲ παρ' ἡμετέρης κέλεται πιστώματα Μούσης

ubi *παρὰ* vel cum *κέλεται* coniungi liceat vel cum *Μούσης*: in eo vir doctus fallitur. Etenim *παρὰ* hic eundem habet usum, ut in Odyss. lib. XII, 70: *παρ' Αἰήταο πλέουσα* vel Iliad. VI, 177: *σῆμα φέρεσθαι παρά τινος*. Itaque Empedocles nequaquam pietatis currum finxit ut Karstenius vult, sed superiores poetas imitatus est qui Musarum et Gratiarum currus excogitaverant. Pindarus Pyth. X, 65: *τοῦδ' ἔζευξεν ἅρμα Πιερίδων τετράορον*. Simonid. Fragm. CCV, 10 ed. Schneidew.: *ἅρμασιν ἐν Χαρίτων φορηθείς*. Empedoclis locum procul dubio spectavit Plato in Phaedro p. 247. A: *τὰ μὲν θεῶν ὀχήματα ἰσορρόπως εὐήνια ὄντα ῥᾳδίως πορεύεται, τὰ δὲ ἄλλα πορεύονται μόγις. βρίθει γὰρ ὁ τῆς κάκης ἵππος μετέχων ἐπὶ τὴν γῆν ῥέπων τε καὶ βαρύνων, ᾧ μὴ καλῶς ᾖ τεθραμμένος ὑπὸ τῶν ἡνιόχων.* Omnino ad exprimendam sublimitatem nulla veteribus accommodatior videbatur imago quam currus. Cf. Hemsterhus. ad Lucian. Somn. c. 15 p. 198 seq. ed. Bip. et Ast. ad Platon. l. c. p. 290 seq.

52) In versu *θνητῶν ὅσσα γε φῦλα γεγάασιν ἄσπετα, πηγὴν* ipsi *φῦλα* e nostra coniectura posuimus. Neque enim dubium, quin vulgata lectio *θνητῶν, ὅσσα γε δῆλα γεγάασιν ἄσπετα, πηγὴ* sic emendanda sit. Karstenii versus *θνητῶν ὅσσα γε δὴ γεγάασιν ἄσπετα, πηγή*, claudicat, quia ultima verbi *γεγάασιν* syllaba corripitur. Quod Bergkius scripsit: *θνητῶν ὅσσα γε δῆλα γεγάασιν ἄσπετα, πηγὴ* commodo sensu caret. Hoc autem dicit poeta: „sic mentis errore ductus ne existimes aliam esse mortalium, quot genera exstiterunt innumerabilia, originem, sed certo illud teneto, ut a deo tibi traditum."

Iam quaeritur quomodo dispersae prooemii reliquiae, si non ad pristinam, quod fieri nequit, seriem revocari, at certe in probabilem sententiarum ordinem redigi possint. De quo diversissima doctorum virorum iudicia fuisse nemo mirabitur. Neque enim quidquam difficilius est, quam artificiosae quondam compagis disiecta membra simili arte conglutinare et colligare. Quae res in Empedocle tanto plus habet dubitationis, quanto maior carminum pars periit. Quapropter si in arduo negotio non omnibus, sed uni vel paucis satisfecero, unus ille vel pauci omnium instar mihi erunt.

Aristippus et Satyrus apud Diogenem Laertium lib. VIII, 61 memoriae prodiderunt, Empedoclem tres de rerum natura libros Pausaniae amico inscripsisse: *ἦν δὲ ὁ Παυσανίας, ὥς φησιν Ἀρίστιππος καὶ Σάτυρος, ἐρώμενος αὐτοῦ, ᾧ δὴ καὶ τὰ περὶ τῆς φύσεως προςπεφώνηκεν οὕτως·*

Παυσανία, σὺ δὲ κλῦθι δαΐφρονος Ἀγχίτου υἱέ. [53])

Hunc Pausaniam Anchiti filium egregia laude ornavit Empedocles scripto epigrammate, quod apud Diogenem Laertium l. c. et in Anthologia Palatina VII, 508 exstat:

Παυσανίην ἰητρὸν ἐπώνυμον, Ἀγχίτου υἱόν,
Τόνδ' Ἀσκληπιάδην πατρὶς ἔθρεψε Γέλα,
Ὃς πολλοὺς μογεροῖσι μαραινομένους καμάτοισι
Φῶτας ἀπέστρεψεν Περσεφόνης θαλάμων. [54])

Accedit Galeni auctoritas qui Therapeut. I. T. IV, p. 35 ed. Basil. Pausaniam summa inter medicos gloria floruisse testatur: *Καὶ πρόσθεν μὲν ἔρις ἦν οὐ σμικρά, νικῆσαι τῷ πλήθει τῶν εὑρημάτων ἀλλήλους, ὀριγνωμένων τῶν ἐν Κῷ καὶ Κνίδῳ. διττὸν γὰρ ἔτι τοῦτο τὸ γένος ἦν τῶν ἐπὶ τῆς Ἀσίας Ἀσκληπιαδῶν, ἐπιλιπόντος τῶν κατὰ Ῥόδον. ἤριζον δ' αὐτοῖς τὴν ἀγαθὴν ἔριν ἐκείνην, ἣν Ἡσίοδος ἐπῄνει, καὶ οἱ ἐκ τῆς Ἰταλίας ἰατροί, Φιλιστίων καὶ Ἐμπεδοκλῆς καὶ Παυσανίας καὶ οἱ τούτων ἑταῖροι.* Anchitum patrem, qui in epigrammate memoratur, eundem esse putarunt viri docti, quem Iamblichus Empedoclis hospitem fuisse atque ab eo e summo periculo ereptum refert in vita Pythagorae 113: *Ἐμπεδοκλῆς δὲ σπασαμένου τοῦ ξίφους* (leg. *τὸ ξίφος*) *ἤδη νεανίου τινὸς ἐπὶ τὸν αὐτοῦ ξενοδόχον Ἄγχιτον, ἐπεὶ δικάσας δημοσίᾳ τὸν τοῦ νεανίου πατέρα ἐθανάτωσε, καὶ ᾄξαντος, ὡς εἶχε συγχύσεως καὶ θυμοῦ, ξιφήρους παῖσαι τὸν τοῦ πατρὸς καταδικαστήν, ὡςανεὶ φονέα Ἄγχιτον, μεθαρμοσάμενος εὐθὺς ἀνεκρούσατο τὸ νηπενθές τ' ἄχολόν τε κακῶν ἐπίληθον ἁπάντων, κατὰ τὸν ποιητήν, καὶ τόν τε ἑαυτοῦ ξενοδόχον Ἄγχιτον θανάτου ἐῤῥύσατο καὶ τὸν νεανίαν ἀνδροφονίας.* Quodsi cum Anchito patre et Pausania filio eodem amicitiae vinculo coniunctus fuit Empedocles, non est quod miremur philosophum Pausaniae hos de rerum natura libros dedicasse. Quod autem Bergkius pluribus argumentis efficere aggreditur, Empedoclem non hoc tantum poema, sed lustralia etiam carmina ad eundem Pausaniam atque ad Telaugem, Pythagorae filium, misisse, ut duos viros sapientia claros in utriusque operis fronte compellaverit: id admodum incertum videtur, rationes autem quas affert, parum probabiles sunt. Iam singulas argumentationis partes videamus. Lustralia carmina ita orsus est Empedocles, ut amicos, quos Agrigenti haberet, alloqueretur (cf. Diog. Laert. VIII, 54 et 62):

---

53) Simon Karstenius male *Ἀγχίτου υἱέ* in *Ἀγχίτεω υἱέ* mutavit, quod ita in epigrammate legatur. At ibi potius *Ἀγχίτου* restitui oportere recte observat Bergkius.

54) Epigramma hoc, a Diogene Empedocli ascriptum, in Anthologia Planudea incertis adnumeratur, in Palat. VII, 508 librariorum, ut videtur, errore ad Simonidem auctorem refertur. Cf. Schneidew. Simonid. rell. p. 225. Pro *Παυσανίην ἰητρὸν* et *ἔθρεψε*, quae Laertius suppeditat in Anthol. est *Παυσανίαν ἰατρὸν* et *ἔθαψε.* Sed Pausaniam Empedocli superstitem fuisse tradit Diogenes lib. VIII, 68 et 69.

Ὦ φίλοι οἳ μέγα ἄστυ κατὰ ξανθοῦ Ἀκράγαντος
ναίετ' ἀν' ἄκρα πόλεως ἀγαθῶν μελεδήμονες ἔργων,
ξείνων αἰδοῖοι λιμένες, κακότητος ἄπειροι,
χαίρετ'· ἐγὼ δ' ὔμμιν θεὸς ἄμβροτος, οὐκέτι θνητός,
πωλεῦμαι μετὰ πᾶσι τετιμένος, ὥσπερ ἔοικε,
ταινίαις τε περίστεπτος στέφεσίν τε θαλείοις.
Τοῖσιν ἅμ' εὖτ' ἂν ἵκωμαι ἐς ἄστεα τηλεθόωντα,
ἀνδράσιν ἠδὲ γυναιξὶ σεβίζομαι· οἱ δ' ἅμ' ἕπονται
μυρίοι, ἐξερέοντες ὅπῃ πρὸς κέρδος ἀταρπός,
οἱ μὲν μαντοσυνέων κεχρημένοι, οἱ δ' ἐπὶ νούσων
δηρὸν δὴ χαλεπῇσι πεπαρμένοι, ἀμφ' ὀδύνῃσιν,
παντοίων ἐπύθοντο κλύειν εὐηκέα βάξιν.

Longe diversam esse apparet rationem illius loci qui a Diogene Laertio VIII. 59 affertur:

Φάρμακα δ' ὅσσα γεγᾶσι κακῶν καὶ γήραος ἄλκαρ
πεύσῃ, ἐπεὶ μούνῳ σοι ἐγὼ κρανέω τάδε πάντα·
παύσεις δ' ἀκαμάτων ἀνέμων μένος, οἵ τ' ἐπὶ γαῖαν
ὀρνύμενοι πνοιαῖσι καταφθινύθουσιν ἀρούρας,
καὶ πάλιν, εὖτ' ἐθέλῃσθα, παλίντιτα πνεύματ' ἐπάξεις·
θήσεις δ' ἐξ ὄμβροιο κελαινοῦ καίριον αὐχμὸν
ἀνθρώποις, θήσεις δὲ καὶ ἐξ αὐχμοῖο θερείου
ῥεύματα δενδρεόθρεπτα, καλὸν θέρος ἀρδεύσοντα [55]),
ἄξεις δ' ἐξ Ἀΐδαο καταφθιμένου μένος ἀνδρός.

In quo quum ad unum convertat orationem Empedocles, errasse opinor Sturzium et Bergkium qui haec verba inter *καθαρμοὺς* posita fuisse censuerunt. Ipsa autem de qua philosophus loquitur materia testimonio est hos versiculos e medico carmine (*ἐκ τῶν ἰατρικῶν*) esse sumtos, quod unum Karstenio etiam verborum argumento convenire videbatur. Adde quod in codice quodam Matritensi, quo iidem versus servantur (teste Iriarte Catalog. p. 450) haec adscripta sunt: *Ἐμπεδοκλῆς Παυσανίᾳ ὑφηγήσατο τὸ (περὶ τὴν) ἄπνουν.* Quae congruunt cum iis quae Heraclides apud Diogenem VIII. 60 rettulit: *Ἡρακλείδης δὲ ἐν τῷ περὶ νόσων φησί, καὶ Παυσανίᾳ ὑφηγήσασθαι αὐτὸν τὰ περὶ τὴν ἄπνουν.* Hinc fuerunt qui colligerent, Pausaniam scriptum de Panthea, muliere Agrigentina edidisse quae cum mortua visa atque a medicis deposita iam ac desperata esset, Empedoclis arte in vitam revocata est.[56]) Alii Empedoclem ipsum eiusmodi librum composuisse arbitrati sunt. Quamquam autem e Laertii verbis nihil certi cogere licet, quoniam *ὑφηγεῖσθαι* praecipere tam sermonibus quam scriptis significat, tamen propter ultimum versum:

55) Apud Diogenem vulgo legitur *ῥεύματα δενδρεόθρεπτα τὰ δ' ἐν θέρει ἀήσαντα*, in cod Vindob. *τά τ' ἐν θέρει ἀήσαντα*. Suidas habet *τά τ' ἐν θέρει ἔασονται*, Tzetzes: *τά τ' αἰθέρια θήσονται* (cod. quidam *ἤσονται*). Quae depravata esse viri docti intelligentes varias proposuerunt coniecturas. Scaliger in cod. ms. Lugdunobatavo notavit *αἴξαντα*, Sturzius coniecit *ἀιάζοντα*, Buttmannus in Comment. philol. Lips. tentavit *τά τ' αἰθέρ' ἀίσσονται*, Hermannus ap. Sturzium suspicatus est *τά τ' αἰθέρ' αἰθύσσονται*, Karstenius correxit *κατὰ θέρος αἰθύσσοντα*. Bergkius l. c. p. 10 *τά τ' αἰθρίαι θήσονται*. At his omnibus coniecturis locus non est restitutus. Scribendum *καλὸν θέρος ἀρδεύσοντα* imbres arboribus salubres pulchram segetem irrigaturos.

56) Diog. Laert. lib. VIII, 69: *Ἕρμιππος δέ φησι, Πάνθειαν τινα Ἀκραγαντίνην, ἀπηλπισμένην ὑπὸ τῶν ἰατρῶν θεραπεῦσαι αὐτόν.* Cf. ibid. 61 et Suidas in *ἄπνους*.

ἄξεις δ' ἐξ Ἀΐδαο καταφθιμένου μένος ἀνδρός

facile adducor, ut philosophum rationem curandorum hominum qui etsi exanimes videantur, nondum tamen exspirarunt, versibus persecutum et Pausaniae tradidisse putem. Similiter Democritus historiam hominum pro mortuis habitorum, qui postea revixerunt, libro *περὶ τῶν ἐν Ἀιδου* enarravit. Vid. Democr. fragmm. p. 117. Quodsi locus, de quo agitur, neque e libris de rerum natura scriptis neque e *καθαρμοῖς*, sed e medico carmine depromtus est, omnis Bergkii disputatio ad irritum cadit. Sed ad alterum eius argumentum transgredior. E versu qui apud Diogenem exstat: *Παυσανίη, σὺ δὲ κλῦθι δαΐφρονος Ἀγχίτου υἱέ* concludit doctus ille vir alium praeterea fuisse, quem eodem loco poeta allocutus sit propterea quod *σὺ δέ* proprio nomine praemisso tum demum in usu sit, ubi sermo ab alio ad alium subito deflectat, ut apud Euripidem in Oreste v. 1689:

Ὦ Ζηνὸς Ἑλένη χαῖρε παῖ, ζηλῶ δέ σε
θεῶν κατοικήσασαν ὄλβιον δόμον.
Ὀρέστα, σοὶ δὲ παῖδ' ἐγὼ κατεγγυῶ.

Cf. Porson. ad eiusdem fabulae v. 614. Non negaverim *σὺ δέ* praegresso proprio nomine ita saepe usurpari, ut quando sermo ab alio ad alium transit posterior priori opponatur. Neque tamen hoc semper fit. Etenim Hesiodus Op. et D. vs. 27:

ὦ Πέρση, σὺ δὲ ταῦτα τεῷ ἐνικάτθεο θυμῷ

et vs. 272:

ὦ Πέρση, σὺ δὲ ταῦτα μετὰ φρεσὶ βάλλεο σῇσιν

nulla alterius mentione facta unum fratrem affatur. Ergo particula *δέ* non hominem homini, sed sententiam sententiae opponit. Quamobrem non alius praeterea quaerendus est quem eo honore dignatus sit Empedocles, ut physica ei inscriberet, siquidem unus sufficit Pausanias. Huic uni etiam *τὰ ἰατρικά* consecravit. Quum vero lustralium carminum initio aut omnes Agrigentinos aut quosdam, quorum familiaritate uteretur compellaverit, in horum societatem liquet Telaugem venire non posse, qui si quid video non apud Agrigentinos, sed apud Crotoniatas vivebat. Cf. Schol. ad Plat. Remp. X, 475, 16. Taceo temporum rationem quae Empedocleae cum Telauge consuetudini obstare videtur. Sed haec hactenus; reliqua quae de Empedocle scripsi propediem edentur.